

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Oman elämäntarinan työstäminen osana työttömien kuntouttavaa työtoimintaa

Myllylä, Mervi

2014 Hyvinkää

Oman elämäntarinan työstäminen osana työttömien kuntouttavaa työtoimintaa

Mervi Myllylä
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Helmikuu, 2014

Mervi Myllylä

Oman elämäntarinan työstäminen osana työttömien kuntouttavaa työtoimintaa

Vuosi 2014 Sivumäärä 52 + liitteet 14

Pitkittyvä työttömyys koskettaa suurta joukkoa ihmisiä heikentäen heidän hyvinvointiaan monin tavoin. Sillä on myös merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Kuntouttavan työtoiminnan avulla pyritään parantamaan pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa ja toimintakykyä, jotta he eivät syrjäytyisi täysin yhteiskuntamme toiminnoista. Päätaavoitteena on näiden henkilöiden auttaminen takaisin työelämään, mutta nykyisessä työmarkkinatilanteessa tähän tavoitteeseen päästään vain harvoin. Käytännön toiminnassa korostuukin enemmän asiakkaiden hyvinvoinnin ja elämänlaadun kohentaminen vallitsevissa olosuhteissa.

Yksi tapa etsiä uusia voimavaroja elämään on tutustuminen omaan elämäntarinaansa. Erilaiset omaelämäkerrallisen kirjoittamisen kurssit ja ryhmät ovat nykyisin hyvin suosittuja. Myös sosiaalialalla elämäkerrallista työtä käytetään eri yhteyksissä. Useimmille sosiaalipalvelujen asiakkaille itsensä ilmaiseminen kirjoittamalla on liian haasteellista, ja tästä johtuen sosiaalialalla käytetään mieluummin erilaisia toiminnallisia menetelmiä, kuten erilaisia pieniä tehtäviä, askartelua, piirtämistä, draamaa ja musiikkia.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kehittää kuntouttavaan työtoimintaan soveltuva, matalankynnyksen periaatteella toimiva malli omaelämäkerrallisesta työskentelystä. Yhdistin opinnäytetyöskentelyni opintojakson B0109 Kehittämistyön harjoittelu, jonka suoritin loka-marraskuun 2013 aikana Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä. Tämän harjoittelujakson aikana suunnittelin ja toteutin viisi osiota sisältäneen ”Oma elämäntarinani” -työskentelyprosessin. Alkuperäinen tarkoitukseni oli toteuttaa työskentelyprosessi avoimena ryhmänä yhdistyksen tiloissa asiakkaiden ”työaikana”, mutta kahden ensimmäisen kokoontumisen jälkeen totesin, että se ei ole toimiva ratkaisu. Tämän jälkeen jatkoin työskentelyprosessia kahden vapaaehtoisen tutkimushenkilön kanssa yksilötyöskentelynä siten, että he tekivät antamani tehtävät kotonaan ja kävimme kunkin tehtäväosion jälkeen vapaamuotoisen purkukeskustelun.

Selvitin työskentelyn vaikuttavuutta pienimuotoisen narratiivisen tutkimuksen avulla. Käytännössä tämä tapahtui siten, että pyysin molempia tutkimushenkilöitä kertomaan vapaamuotoisesti oman elämäntarinansa ennen työskentelyprosessin alkua sekä toistamiseen sen jälkeen. Äänitin nämä molemmat suullisesti kerrotut tarinat ja litteroin ne myöhemmin, jotta pystyin vertailemaan näitä eri ajankohtina kerrottuja elämäntarinoita. Molempien tutkimushenkilöiden elämäntarinoissa tapahtui positiivisia muutoksia. Lopputulos siis on, että kehittämäni työskentelymalli sinänsä osoittautui toimivaksi kokonaisuudeksi, mutta käytännön toteutus vaatii vielä kehittelyä.

Asiasanat: työttömyys, kuntouttava työtoiminta, elämäntarina, narratiivinen tutkimus

Mervi Myllylä

Working with Your Own Life Story as Part of the "Work-try-out" Period

Year	2014	Pages	52 + appendixes 14
------	------	-------	--------------------

A large number of people have been unemployed for long periods. Unemployment impairs their welfare in many ways. It has also remarkable social influences. The authorities have arranged a special service called "work try-out" for people who have been for a long period without work. The aim is that after the "work try-out" period these people could return to the labour market. However today the unemployment is so bad that this is quite often an unrealistic aim. Usually it is more important to support and help these people so that they can live good and healthy lives as part of our society.

One way to get new resources to live your life is by becoming familiar with your own life story. Today there are large number of courses and groups where people are writing their life stories. Working with your life story is also used by social services with different types of clients. Because writing is too difficult for most of clients some other methods are usually used, for example small tasks, hobby crafts, drawing, drama or music.

I took course B0109 Kehittämistyön harjoittelu during October and November 2013 at Työ & toiminta ry in Hyvinkää where about 40 people were on "work try-out" during that time. During my course I planned and carried out a working process which I named "Oma elämäntarinani". There were five parts with different small tasks and hobby crafts. The original purpose was that meetings of this working process could take place at Työ & toiminta ry during clients "working-time" and all of them could take part. However this was an unsuccessful practice. I carried out two meetings this way but after those meetings I continued individually with two voluntary persons. They did little tasks and hobby crafts at home and then we discussed together about them.

I also wanted to know what kind of influences this working process had. I studied it by doing some small narrative research. I asked two voluntary persons to tell me their life stories in their own words before the working process and second time after it. I recorded both of their stories and wrote them down so that I could compare them. There were positive changes in both persons' life stories. This proves that the "Oma elämäntarinani" working process which I planned is successful. However some improvements are needed to be able to carry it out successfully.

Keywords: unemployment, work try-out, life story, narrative research

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Narratiivinen eli tarinallinen lähestymistapa erilaisiin ilmiöihin	7
	2.1 Elämä narratiivina eli tarinana	7
	2.2 Narratiivinen tutkimus	8
3	Työttömyys.....	10
	3.1 Yhteiskunnallinen ilmiö	10
	3.1.1 Työmarkkinoiden muutokset	10
	3.1.2 Yhteiskunnan tuki työttömille	12
	3.2 Yksilöä kohtaava katastrofi.....	17
	3.2.1 Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla	17
	3.2.2 Pakotettu identiteettiprojekti, väkivaltainen katkos elämäntarinaa .	18
4	Kuntouttava työtoiminta.....	19
	4.1 Sosiaalihuoltoa ja työllisyyden edistämistä	19
	4.2 Toiminnan sisältö.....	20
	4.3 Toiminnan vaikutukset	22
5	Tutustuminen omaan elämäntarinaa ja sen työstäminen	23
	5.1 Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen - harrastus, osa opiskelua tai työtä.....	23
	5.2 Oman elämäntarinan työstäminen osana kuntouttavaa toimintaa	24
	5.2.1 Narratiivinen terapia	24
	5.2.2 Gerontologinen sosiaalityö	25
	5.2.3 Työvoimapalvelut	26
	5.2.4 Toimintaterapia	27
6	Kehittämäni ”Oma elämäntarinani” -työskentelymalli.....	28
	6.1 Toimintaympäristö ja osallistujat	28
	6.2 Työskentelyn lähtökohdat ja tavoitteet	31
	6.3 Työskentelyn toteutus.....	32
	6.3.1 Minä, elämäntarinan päähenkilö	32
	6.3.2 Elämäntarinan taustatekijät	33
	6.3.3 Elämäntarina pääpiirteissään	36
	6.3.4 Elämäntarinan tärkeitä kohtia	37
	6.3.5 Elämäntarinan jatko	37
7	Työskentelyprosessin vaikuttavuus	38
	7.1 Henkilö A:n elämäntarinat	39
	7.2 Henkilö B:n elämäntarinat.....	41
8	Johtopäätökset ja pohdintaa	45
	Lähteet	47
	Kuvat	51
	Liitteet.....	52

1 Johdanto

Pitkittyvä työttömyys koskettaa suurta joukkoa ihmisiä heikentäen heidän hyvinvointiaan monin tavoin. Sillä on myös merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Kuntouttavan työtoiminnan avulla pyritään parantamaan pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa ja toimintakykyä, jotta he eivät syrjäytyisi täysin yhteiskuntamme toiminnoista. Pää tavoitteena on näiden henkilöiden auttaminen takaisin työelämään, mutta nykyisessä työmarkkinatilanteessa tähän tavoitteeseen päästään vain harvoin. Käytännön toiminnassa korostuukin enemmän asiakkaiden hyvinvoinnin ja elämänlaadun kohentaminen vallitsevissa olosuhteissa.

Yksi tapa etsiä uusia voimavaroja elämään on tutustuminen omaan elämäntarinaansa. Erilaiset omaelämäkerrallisen kirjoittamisen kurssit ja ryhmät ovat nykyisin hyvin suosittuja. Myös sosiaalialalla elämäkerrallista työtä käytetään eri yhteyksissä. Useimmille sosiaalipalvelujen asiakkaille itsensä ilmaiseminen kirjoittamalla on liian haasteellista, ja tästä johtuen sosiaalialalla käytetään mieluummin erilaisia toiminnallisia menetelmiä, kuten erilaisia pieniä tehtäviä, askartelua, piirtämistä, draamaa ja musiikkia.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kehittää kuntouttavaan työtoimintaan soveltuva, matalankynnyksen periaatteella toimiva malli omaelämäkerrallisesta työskentelystä. Tarkoitukseni oli

- 1) toteuttaa kuntouttavassa työtoiminnassa oleville pitkäaikaistyöttömille 4 - 5 kertaa kokoontuva ryhmä
- 2) käyttää ryhmän kokoontumisissa tehtäviä, joiden avulla osallistujat tutustuvat omaan elämäntarinaansa ja samalla työstävät sitä
- 3) kehittää ryhmäkokouksille sisällöt ja materiaalit, joita on mahdollista hyödyntää myöhemminkin vastaavissa toimintaympäristöissä.

Yhdistin opinnäytetyöskentelyyni opintojakson B0109 Kehittämistyön harjoittelu, jonka suoritin loka-marraskuun 2013 aikana Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä. Tämän harjoittelujakson aikana suunnittelin ja toteutin kyseisessä paikassa tuolloin kuntouttavassa työtoiminnassa olleille työttömille viisi osiota sisältäneen ”Oma elämäntarinani” -työskentelyprosessin. Alkuperäinen tarkoitukseni oli toteuttaa työskentelyprosessi avoimena ryhmänä yhdistyksen tiloissa asiakkaiden ”työaikana”, mutta kahden ensimmäisen kokoontumisen jälkeen totesin, että se ei ole toimiva ratkaisu. Tämän jälkeen jatkoin työskentelyprosessia kahden vapaaehtoisen tutkimushenkilön kanssa yksilötyöskentelynä siten, että he tekivät antamani tehtävät kotonaan ja kävimme kunkin tehtäväosion jälkeen vapaamuotoisen purkukeskustelun. Kehittämäni työskentelymalli sinänsä osoittautui toimivaksi kokonaisuudeksi, mutta käytännön toteutus vaatii vielä kehittelyä.

Tämä opinnäytetyöni etenee siten, että luvuissa 2. - 5. käsittelen ensin tutkimukseni teoreettista taustaa ja luvuissa 6. ja 7. tutkimukseni käytännön osuutta. Päätteeksi, 8. lukuun, olen koonnut omat johtopäätökseni ja pohdintani.

2 Narratiivinen eli tarinallinen lähestymistapa erilaisiin ilmiöihin

2.1 Elämä narratiivina eli tarinana

Me ihmiset olemme luontaisia tarinankertojia: yritämme antaa päivittäisille tapahtumille ja kokemuksillemme merkityksiä erilaisten tulkintojen avulla, yhdistämme niitä mielessämme tiettyyn järjestykseen ja pyrimme luomaan niistä mielekkään kokonaisuuden, tarinan. Jokaisella meistä on kerrottavana elämäämme liittyviä tarinoita: tarinoita itsestämme, työstämme, harrastuksistamme, onnistumisistamme, ihmissuhteistamme... Nämä erilaiset tarinat luovat yhtenäisyyttä sekä jatkuvuutta kokemuksiimme, mutta ne ovat myös tärkeitä apuvälineitä, kun olemme vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Ihmiset ovatkin kertoneet toisilleen erilaisia tarinoita muun muassa omasta elämästään aina. Tarinat välittyivät pitkään eteenpäin suullisessa muodossa, mutta kirjoitustaidon yleistyminen mahdollisti niiden kirjoittamisen muistiin. (Morgan 2008, 13-17; Bruner 2004, 692-696; Hänninen 2002, 36-71; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 7-9; Kohler Riessman 1993, 2-4.)

On kuitenkin hyvä tiedostaa, että tarina, olipa se suullisessa tai kirjallisessa muodossa, ei ole koskaan autenttinen kuvaus tapahtuneista asioista, sillä tarinaa kertoessamme suoritamme aina jonkinlaista valintaa sen suhteen, mitä kerromme ja mitä jätämme kertomatta. Jos menneisyydessä on asioita, jotka haluamme unohtaa, jätämme tietoisesti ne kertomatta. Toisaalta jokin voimakas kokemus voi muuttaa näkökulmaamme, josta katselemme aiempia tapahtumia ja tällä tavalla kenties annamme niille erilaisen merkityksen. Lisäksi kulttuuriset vaikutteet muokkaavat tapaamme kertoa esimerkiksi omaa elämäntarinaamme. (Morgan 2008, 16-18; Bruner 2004, 694-695; Hänninen 2002, 48-49; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 7-9; Kohler Riessman 1993, 2-4.)

Kun elämä sujuu niin sanotusti normaaliin tapaan, pysähdymme harvemmin pohtimaan omaa elämäntarinaamme tai -tarinoitamme. Sen sijaan suuret elämänmuutokset, kuten työpaikan menetys tai vakava sairastuminen, pakottavat meidät pysähtymään ja tarkastelemaan elämäämme uudesta näkökulmasta. Tällaiset käännekohtat katkaisevat väkivaltaisesti mielessämme hahmottelemamme elämäntarinamme ja meidän on hahmoteltava se uudelleen muutuneesta tilanteesta käsin. Joudumme tällöin etsimään merkityksiä ja luomaan tarkoituksenmukaisuutta tapahtuneille asioille työstämällä omia kokemuksiamme sekä peilaamalla niitä laajemmin ympärillämme vaikuttavaan kulttuuriin. (Hänninen & Valkonen 2005, 5-6; Hänninen 2002, 72-80, 93-104, 106-122, 125-138, 141-154, 157-173.)

2.2 Narratiivinen tutkimus

Narratiiviseksi tutkimukseksi voidaan määritellä mikä tahansa tutkimus, jossa lähdeaineistona on narratiivinen eli kerronnallinen materiaali. Aineisto voi olla tarinan muodossa joko tallettuna äänitteenä tai kirjoitettuna, mutta se voi olla myös esimerkiksi yksittäisen henkilön kirjoittamia kirjeitä tai muistiinpanoja. Tutkimusta varten voidaan koota useiden henkilöiden tuottamia tarinoita sekä etsiä niistä yhtäläisyyksiä ja eroja tai samaa henkilöä voidaan pyytää kertomaan tarinansa useamman kerran, jolloin näitä eri ajankohtina tuotettuja tarinoita verrataan keskenään. Narratiivinen tutkimusmenetelmä voi olla tutkimuksen päämetodi, tai sitä voidaan käyttää muiden metodien rinnalla. Sen avulla tehdään muun muassa vertailua erilaisista ryhmistä, tutkitaan erilaisia sosiaalisia ilmiöitä ja ihmisen käyttäytymistä. Sitä hyödynnetään varsin laajasti eri tieteenaloilla, muun muassa kirjallisuustieteessä, historiassa, psykologiassa ja antropologiassa. (Hänninen 2002, 16-19; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 2-3; Kohler Riessman 1993, 25-52.)

Tässä opinnäytetyössäni olen käyttänyt narratiivista metodologiaa tutkiessani kehittämäni työskentelymallin vaikuttavuutta. Sen rinnalla ja ohessa tein myös empiirisiä havaintoja sekä pieni-muotoisia haastatteluja. Kokonaisuutta ajatellen narratiivisella metodilla on kuitenkin hyvin merkittävä osuus. Käytännössä vertasin kahden henkilön eri ajankohtina kertomia elämäntarinoita selvittääkseni, tapahtuiko niissä työskentelyprosessin vaikutuksesta muutoksia ja jos tapahtui, minkälaisia ne olivat. Aineistoni oli äänitteinä, jotka litteroin oman työskentelyni helpottamiseksi. Tästä tarkemmin luvussa 7. Työskentelyprosessin vaikuttavuus.

Narratiivisen aineiston parissa työskenteleminen edellyttää dialogista ”kuuntelemista”, jossa otetaan huomioon ainakin kolme ”ääntä”: äänitteelle tai tekstiin tallentunut kertojan ”ääni”, tutkimuksen teoreettinen tausta, joka luo puitteet koko tutkimukselle sekä reflektiivinen materiaalin läpikäyminen ja analysointi. Analyysejä tehtäessä on pidettävä mielessä oma esiymmärrys, ja analyysien tulee pohjautua analysoitavaan materiaaliin. Tehtyjen analyysien paikkansapitävyys tulee myös todistaa liittämällä tutkimustekstiin mukaan esimerkiksi katkelmia lähdeaineistosta. (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 10; Kohler Riessman 1993, 8-17.)

Oman tutkimukseni osalta pohdin etukäteen esimerkiksi omaan persoonaani liittyviä tekijöitä, jotka mahdollisesti vaikuttavat tekemiini havaintoihin ja tulkintoihin. Kirjasin näitä asioita tutkimuspäiväkirjaani samoin kuin myös tutkimusprosessin aikana heränneitä ajatuksiani ja tunteitani. Näiden asioiden konkreettinen kirjoittaminen muistiin toi ne vahvasti omaan tietoisuuteeni, mikä auttoi työstämään aineistoa mahdollisimman objektiivisesti. Halusin myös tietoisesti tuoda esiin tutkimushenkilöideni ”äänen” ja olen liittänyt osaksi tekstiäni suoria lainauksia heidän kertomuksistaan. Samalla nämä lainaukset antavat lukijalle mahdollisuuden arvioida tekemieni analyyysien paikkansapitävyyttä.

Narratiivista aineistoa voi työstää eri tavoin. Aineistoa voidaan tarkastella kokonaisuutena, jolloin tarinan yksittäisiä kohtia tutkitaan kokonaisuutta vasten peilaten. Toinen tapa on etsiä tarinasta selkeitä juonen käännteitä ja rakenteita. Aineistosta voidaan myös etsiä tietoisesti valittuja asioita, kuten johonkin tiettyyn tapahtumaan liittyvää kerrontaa. On myös mahdollista tutkia aineistoa erittelemällä siinä esiintyviä tyylikeinoja ja kielellisiä ilmaisuja, esimerkiksi minkälaisia metaforia kertoja käyttää tai kuinka paljon hän käyttää passiivimuotoa. Useimmiten aineistoa työstetään hyödyntäen useampaa edellä mainituista tavoista. (Hänninen 2002, 30-33; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12-18, 62-164, 168-170; Kohler Riessman 1993, 18-19, 25-52.)

Omaa tutkimustani tehdessäni minulla ei ollut mielessä mitään tiettyä tapaa, miten tulisin työstämään kokoamaani aineistoa. Annoin tutkimushenkilöille varsin väljät ohjeet kertoa vapaamuotoisesti, omin sanoin oma elämäntarinansa. Lähdin työstämään tarinoita aluksi kokonaisuutena siten, että tein niistä yleisiä havaintoja. Tässä analyysini ensimmäisessä vaiheessa tutkin seuraavia asioita: onko eri ajankohtina kerrottujen tarinoiden kestossa eroja; etenevätkö tarinat kronologisesti vai seuraavatko niihin sisällytyt tapahtumat toisiaan sattumanvaraisessa järjestyksessä; sisältävätkö eri ajankohtina kerrotut tarinat suunnilleen samat tapahtumat vai onko niissä tässä suhteessa eroja. Seuraavaksi syvensin analyysiani tutkimalla tarkemmin, miten henkilöt kertovat omaa elämäntarinaansa. Kiinnitin huomioita muun muassa seuraaviin asioihin: onko kerronta yhtenäistä ja sujuvaa vai sisältääkö se satunnaisia taukoja ja jos, minkä verran; minkälaisia kielellisiä ilmaisuja kertojat käyttävät ja onko niissä eroa eri ajankohtina kerrotuissa tarinoissa; tuleeko tarinoissa esiin kertojan omia ajatuksia tai tunteita ja onko tässä eroa eri ajankohtina kerrottujen tarinoiden välillä.

Narratiivista tutkimusta on kritisoitu siitä, että aineistosta tehtäviin analyyseihin vaikuttavat väistämättä tutkijan persoonaan liittyvät tekijät, kuten sukupuoli, ikä, uskonto, poliittinen suuntautuneisuus tai kansalaisuus. Tästä johtuen saatava tutkimustieto ei ole objektiivista eikä luotettavaa. Esitetyn kritiikin taustalla vaikuttaa oletus, että on olemassa vain yksi konkreettinen todellisuus, jota tutkimuksissa on mahdollista tarkastella. Tämä näkemys on syntynyt aikanaan luonnontieteellisen tutkimuksen piirissä, missä se pätee edelleenkin. Sen sijaan ihmiselämä ja ihmisten välinen vuorovaikutus ovat huomattavasti moniulotteisempia tutkimuskohteita. Niin sanotuissa ihmistieteissä onkin mielekkäämpää puhua yhden todellisuuden sijasta erilaisista todellisuuden konstruktioista. Narratiivista tutkimusta ei siis voi arvioida samoilla kriteereillä kuin esimerkiksi luonnontieteellistä tutkimusta. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 134-139; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 171; Kohler Riessman 1993, 4-5, 21-23, 64-65.)

Narratiivisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita, mutta tutkijan on toki syytä kiinnittää tutkimusprosessin aikana huomiota tiettyihin perusta-

vanlaatuisiin seikkoihin. Ensinnäkin tutkimusta arvioidaan aina kokonaisuutena, joten sen tulee olla sisäisesti johdonmukainen. Toisaalta tutkijan tulee antaa lukijoille riittävässä määrin tietoa tutkimuksen käytännön toteutuksesta, kuten miten aineisto on koottu ja miten sitä on analysoitu, jotta lukijat voivat arvioida saatuja tuloksia. Tutkijan on tärkeää myös tiedostaa omat tutkimukseen liittyvät sitoumuksensa, kuten miksi tutkittava aihe on itselle tärkeä, mitä oletuksia itsellä on tutkimusprosessin alkaessa ja muuttuvatko ne tutkimusprosessin edetessä. Luotettavuuden lisäämiseksi nämä on syytä kirjoittaa myös tutkimusraporttiin. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 140-141; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 171-174; Kohler Riessman 1993, 65-69.)

Henkilökohtaisesti olen kiinnostunut elämäkerrallisesta työskentelystä yleensä samoin kuin narratiivisesta tutkimuksesta. Kohderyhmäni, pitkäaikaistyöttömät, valikoitui siitä käytännön syystä, että näin pystyin yhdistämään opinnäytetyöskentelyni viimeiseen harjoittelujaksooni. Lähdin toteuttamaan opinnäytetyöprosessiani avoimin mielin, mutta toki taustalla oli aiempiin vastaaviin projekteihin pohjautuen toive siitä, että se tuottaisi asiakkaille voimauttavia kokemuksia. Olen tehnyt vuosien varrella ”pätkätöitä” ja välillä olen ollut jaksoja työttömänä. Näin ollen työttömyys oli minulle jossain määrin tuttua omakohtaisesti. Toisaalta niin sanottuun keskiluokkaan kuuluvana naisena poikkesin huomattavasti kohderyhmästäni, josta valtaosa oli niin sanottua työväestöä edustavia miehiä. En tunnistanut itsessäni mitään tietoisia ennakkoluuloja tai asenteita pitkäaikaistyöttömiä kohtaan. Olen kuitenkin tietoinen siitä, että esimerkiksi sukupuoleni ja erilainen yhteiskunnallinen asemani ovat omalta osaltaan vaikuttaneet havaintoihini ja tulkintoihini.

3 Työttömyys

3.1 Yhteiskunnallinen ilmiö

3.1.1 Työmarkkinoiden muutokset

Suomi oli pitkään, aina 1800-luvun loppupuolelle saakka, maatalousmaa. Tuolloin vielä varsin kehittymätön maatalous tarvitsi erityisesti kesäaikaan runsaasti työvoimaa. Toisaalta talvikauteen osuva töiden väheneminenkään ei ollut ongelma, kun elettiin omavaraistaloudessa ja yhteisö huolehti jäsenistään. Työttömyydestä muodostuikin yhteiskunnallinen ongelma vasta teollisuuden lisääntyessä ja kehittyessä, kun perinteiset yhteisöt hajoivat ja ihmiset tulivat riippuvaisiksi palkkatyöstä sekä tuotannon markkinoista. Teollistumisen vanavedessä myös maatalous kehittyi, mikä omalta osaltaan vähensi maaseudun työvoiman tarvetta. Osa maaseudun ”liikaväestöstä” muutti kaupunkiin ja sai töitä teollisuudesta, mutta kasvava teollisuuskaan ei pystynyt työllistämään kaikkia. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa suuri joukko eri-

tyisesti maaseudun väestöä lähtikin paremman elämän toivossa siirtolaisiksi muun muassa Amerikkaan. (Karisto, Takala & Haapola 1997, 13-26, 131-142.)

Suomi vakiinnutti asemansa kansainvälisillä markkinoilla merkittävänä metsäteollisuuden tuotteiden ja raakapuun toimittajana 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Tämän johdosta teollisuustyöpaikkojen määrä kasvoi ja myös maaseudulle tuli lisää työtilaisuuksia puiden hakkuun sekä kuljetuksen parissa. 1930-luvulla kansainvälisiä markkinoita koetteli suuri lama, mikä loi myös Suomeen joukkotyöttömyyden, kun teollisuuden tuotteet eivät menneet kaupaksi eikä näin ollen myöskään metsätöihin tarvittu tekijöitä. Taloudelliseen ahdinkoon joutuneet ihmiset uskoivat muun muassa valheelliseen propagandaan Neuvostoliitosta ”työläisten paratiisina” ja suuri määrä työikäistä väestöä lähti joko siirtolaisiksi tai loikkasi omin luvin rajan yli. Todellisuuden paljastuessa pettymys oli katkera, ja monet yrittivät päästä takaisin. Suomi kuitenkin toipui lamasta varsin nopeasti, sillä jo 1930-luvun lopulle tultaessa maamme taloudellinen kasvu oli selvästi nopeampaa kuin Länsi-Euroopan maissa keskimäärin. Tämän lupaavasti alkaneen kehityksen katkaisi toinen maailmansota. (Karisto, Takala & Haapola 1997, 48, 53-55.)

Toisen maailmansodan jälkeen jälleenrakennustoiminta ja sotakorvaustoimitukset Neuvostoliittoon edellyttivät jokaisen työhön kykenevän työpanosta. Samalla metsäteollisuuden rinnalle nousi uudeksi merkittäväksi tuotantoalaksi metalliteollisuus. Toisaalta 1950- ja 1960-luvuilla metsätyöt alkoivat koneellistua, mikä tarkoitti, että metsätyömiehiä tarvittiin aikaisempaa vähemmän. Samaan aikaan myös yhteiskuntapolitiikka alkoi muuttua siten, että pien-tilavaltainen maatalous alettiin nähdä vanhakantaiseksi ja kansantaloudellisesti kannattamattomaksi. Sen sijaan katseet suunnattiin teollisuuden ja palveluelinkeinojen kehittämiseen. Tämän seurauksena maaseudun työmahdollisuudet vähenivät ja työikäinen väestö muutti 1960- ja 1970-luvuilla sankoin joukoin kaupunkeihin sekä Ruotsiin. (Karisto, Takala & Haapola 1997, 57, 60-63, 65-67.)

Elinkeinorakenteen muutos sekä nopea talouskasvu jatkui 1970-luvun öljykriisiä ja sen aiheuttamaa taantumaa lukuun ottamatta 1980-luvun lopulle asti. Taantumana aikana, 1975 - 1977, työttömien määrä nousi ennätyslukuun ja puhuttiin jopa kansallisesta hätätilasta. Aiempaan verrattuna uutta oli se, että nyt työttömyys kohdistui niin sanottujen perinteisten työttömyysalojen, metsä- ja rakennustöiden, sijasta suurelta osin teollisuus- ja palveluelinkeinoihin. Kansainvälisesti vertaillen Suomi selviytyi tästä taantumasta nopeasti varsin uuden teollisuustuotantokapasiteetin ja merkittävän idänkaupan ansiosta, mikä omalta osaltaan loi harhakuvitelman jatkuvasta menestyksestä. Suotuisa kehitys kuitenkin katkesi 1990-luvulle tultaessa sosialismin romahtaessa. Tällöin havahduttiin raakaan tosiasiaan, että esimerkiksi vaatetusteollisuuden tuotteet, joita oli viety massoittain Neuvostoliittoon, eivät kelvanneet läntisille markkinoille. 1980-luvulla tapahtunut rahoitusmarkkinoiden hallitsematon vapaut-

taminen ja sitä seurannut vastuuton luotonanto sekä talouden ylikuumeneminen pahensi tilannetta entisestään. Seurauksena oli suurtyöttömyys ja erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden yleistyminen. (Karisto, Takala & Haapola 1997, 67-69, 91-99.)

2000-luvulla talouselämää ja työmarkkinoita ovat leimanneet uusliberalistinen ajattelu ja globalisaatio. Tehokkuuden nimissä toimintoja keskitetään, ulkoistetaan ja ketjutetaan alihankkijoiden hoidettaviksi. Jatkuvasti kiristyvässä kilpailussa pienemmät toimijat jäävät auttamattomasti suurempien jalkoihin ja kansainvälisillä markkinoilla toimivat yritykset siirtävät tuotantolaitoksiaan halvempien tuotantokustannusten maihin. Näiden muutosten seurauksena työpaikkoja on tarjolla aikaisempaa vähemmän. (Pojjula & Ahonen 2007, 45-48, 78-79, 84, 111-116, 133, 142, 150-153, 170, 181-182, 184, 186; Siltala 2007, 111-301.)

Samalla myös työnantajien odotukset ja vaatimukset työntekijöitä kohtaan ovat muuttuneet. Ilman ammatillista koulutusta on nykyisin lähes mahdotonta saada työpaikkaa, ja peruskoulutuksen lisäksi työntekijältä odotetaan kiinnostusta jatkokouluttaa itseään työtehtävän vaatimusten mukaisesti. Toisaalta yhä harvempi työntekijä tekee työtään itsekseen omassa työpisteessään, minkä vuoksi työelämässä pärjääminen edellyttää riittäviä sosiaalisia taitoja. Työnantajien näkökulmasta myös muutosmyönteisyys ja joustavuus ovat suotavia ominaisuuksia. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa valmiutta joustaa työajoissa, halukkuutta matkustaa työn vuoksi tai toimintojen keskittämisen vuoksi jopa valmiutta muuttaa paikkakunnalta toiselle. Valitettavasti kaikki eivät syystä tai toisesta pysty vastaamaan näihin vaatimuksiin. (Pojjula & Ahonen 2007, 48-50, 54-60, 76-79, 84-87, 91, 108, 120, 128, 134-135, 139, 144, 146-148, 173-190; Siltala 2007, 111-301.) Toisaalta nykysuomalaiset ovat osittain myös nirsoja työpaikkojen suhteen, sillä maahanmuuttajat tekevät monia töitä, jotka eivät kelpaa suomalaisille. (Mälkönen 2013; Sahlstedt 2013; Pojjula & Ahonen 2007, 46.)

3.1.2 Yhteiskunnan tuki työttömille

Suomi oli pitkään maatalousmaa, minkä vuoksi palkkatyöhön liittyvä lainsäädäntö sekä sosiaaliturva esimerkiksi työttömyyden varalta kehittyi hitaasti. Toisaalta kehitystä hidastivat poliittiset tekijät: Suomi kuului vuoteen 1917 asti autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjän keisarikuntaan ja moni yhteiskunnallinen uudistus viivästyi Venäjän poliittisen järjestelmän ajautuessa kriisiin ensimmäisen maailmansodan aikana; heti itsenäistymisen jälkeen, 1918, kansamme puolestaan jakautui niin yhteiskunnallisesti kuin poliittisesti kahteen leiriin. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 243-268; Niemelä & Salminen 2006, 9.)

Käytännössä ainoa yhteiskunnan tukimuoto työttömäksi jääneille oli pitkään kuntien köyhäinhoito. Vuonna 1852 annettu vaivaishoitoasetus määritteli köyhäinhoidon pääasialliseksi kohdeyhmäksi työkyvyttömät henkilöt, kuten vanhukset, sairaat ja vammaiset sekä ilman huoltajaa

olevat pienet lapset. Lisäksi kuntien oli järjestettävä työkykyisille ilman työtä oleville ja tästä johtuen varattomille niin sanottuja yleisiä töitä. Seuraavien vuosikymmenten aikana asenneilmapiiri kuitenkin kiristyi, ja 1879 voimaan tulleessa uudistetussa vaivaishoitoasetuksessa periaatteena oli, että työkykyisten henkilöiden on elätettävä itse itsensä ja huolehdittava myös mahdollisesta perheestään. Nyt asetuksesta jätettiin pois maininta kuntien velvollisuudesta järjestää niin sanottuja yleisiä töitä. Toisaalta työkykyiset henkilöt, jotka elivät mieluummin esimerkiksi kerjäämällä kuin hankkiutumalla työhön, voitiin viranomaisten toimesta lähettää pakkotyöhön erilaisiin työlaitoksiin. Käytännössä työtilaisuuksia oli kuitenkin tarjolla liian vähän ja paikallistasolla, kunnasta riippuen, työttömiä otettiin entiseen tapaan köyhäinhoidon piiriin. Vuonna 1922 vaivaishoitoasetus korvattiin uudella köyhäinhoitolalla, mutta käytännössä monet toimintatavat säilyivät ennallaan. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 227-239; Nenonen 2006, 90-91.)

Nykytilanteesta käsin tarkasteltuna laintulkinta saattoi olla varsin mielivaltaista ja yksittäisen ihmisen oikeusturva näin ollen heikko. Esimerkiksi Kalle Päätalo kuvaa omaelämäkerrallisessa Iijoki-sarjassaan lapsuudenperheensä kohtaamia vaikeuksia Taivalkosken kunnan viranhaltijoiden kanssa asioidessaan. Päätalon isä, Hermann, sairastui psyykkisesti eikä pystynyt huolehtimaan perheensä toimeentulosta. Hermann Päätalo oli välillä hoidettavana Oulun piirimielisairaalassa, mutta hän vietti myös jakson Pelson pakkotyölaitoksella. Ilmeisesti Taivalkosken kunnan päättäjien ymmärtämys Hermannin Päätalon sairautta kohtaan loppui, kun iso perhe kasvoi vielä yhdellä lapsella. (Päätalo 2003, 139-267.) Kalle Päätalo (2003, 242-244) kuvaa isänsä joutumista pakkotyölaitokseen seuraavasti:

”Menimme äidin kanssa kahdestaan navettaan. Kun äiti sytytti tuijua, hän rupe-
si puhumaan: ’Niin tämä reissu ratkesi, että nyt laittovat isäsi Pelsonsuota
kuokkimaan... En tähän päivään asti ole osannu ehki uneksia, että Hemma jou-
tusi joskus pakkotyölaitokseen. Hemmahan on mielisairas, ja piiri oisi sen oikea
hoitopaikka...’ Äidin puhe sortui. Minunkin oli pakko nieleksiä, ja polviani hei-
kotti, kun ajatukseni takoi: isä viedään Pelsolle kuin rikollinen... ’Miten on ma-
hollista, että isä laitettiin Pelsonsuolle? Sinnehän viijjään semmosia, jotka ei
maksu lapsenruokkojaan ja kuuluvat muutenni liipparien kastiin.’ --- ’Mitä ne
kunnan herrat sano kun laittovat isän Pelsolle?’ ’Kirkolle oli tullu usseampia
kunnan luottomiehiä. Vissiin ympäri pitäjä. --- Alakoivat pottuutella että läh-
teekö isäsi savotaan vain ei. Että nyt on tullu korkein aika valita, rupejaako
mieheksi vain lähteekö ennen pitkälle reissulle... Semmoseen paikkaan, jossa on
kuri kotona ja löytyy tenikollekki miehelle työhalut. --- Mutta eihän isäsi kää-
ntäny päätään, ja niin siinä alako kunnanmies toisesa perrään korottaa ääntään.
Sanovat, että jos mies heittäytyy semmoseksi tenikoksi, joka ei välitä perhees-
tään ja ite jättäytyy kunnan elätettäväksi, niin ei muuta kun kova kovvaa vas-
taan... Lopulta ne sanovat lähes yhtenä miehenä, että jos Herkko ei kerta lähe

savotaan ja luppu joukkovaan elättämään, niin on eissä Pelson pakkotyölaitos. Että sinne ne on toisetki penskaisu elättämisestä torrautuneet passitettu. Eikä assia ennää muuksi muuttunu, vaikka isältäsi pääsi lopulta itku...”

Työväenliike pyrki omalta osaltaan parantamaan palkkatyötä tekevien sosiaaliturvaa. Se oli esittänyt jo vuonna 1903 yleisen työttömyysturvan säätämistä, mutta esitys ei johtanut käytännön toimenpiteisiin. Sen sijaan vuonna 1917 astui voimaan laki valtion tukemista ammattiliittojen työttömyyskassoista. Käytännössä näiden vapaaehtoisuuteen perustuvien kassojen merkitys jäi kuitenkin olemattomaksi, sillä niihin kuului vain pieni osa työntekijöistä. Toisaalta kassojen maksamat avustukset olivat riittämättömiä. Näin ollen pääasiallisena työttömyysturvana säilyivät kuntien järjestämät niin sanotut yleiset työt, joita kansan parissa kutsuttiin hätäaputoiksi. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 269; Nenonen 2006, 91.)

Väinö Linna kuvaa 1930-luvun laman tuomaa laajaa työttömyyttä ikävine seurauksineen, työllisyystöitä sekä eri yhteiskuntaryhmien välisiä ennakkoluuloja Täällä Pohjantähden alla -trilogiansa kolmannessa osassa seuraavasti:

”Vaikka Koskela oli syrjässä maantiestä, poikkesi heillekin silloin tällöin kulkumiehiä. Joskus kävi omastakin pitäjistä lapsia kerjuulla. He seisoivat ovipielessä äänettöminä, kunnes Elina kysyi heidän asiaansa. Mumisten he latelivat tutun läksyn katse maahan luotuna ja häpeästä punastellen taikka tirskahtellen älytöntä, hämmennyksen aiheuttamaa naurua: ’Noin, äite käski sanoon ... kun isä on syksystä ollu ilman työtä ... niin äite käski sanoon ettei kunta anna ... ja käski sanoon ... vähän leipää.’” (Linna 1997, 886.)

”Kansanliike jatkui. Miehiä kulki pitkin maantietä nuhraantuneeseen sanomalehteen kiedottu nyytti kainalossa. Heidän askelensa olivat jo kouliintuneet säästäviksi ja taloudellisiksi. --- Seuraavana talvena alettiin oikaista asemankylästä Hollonkulmalle vievää tietä. Valtio oli antanut rahaa ja kunta pani osansa, ja työmaalle piti tulla miehiä vierailtakin paikkakunnilta. --- Koskelan Vilhokin pääsi tietyömaalle hevosen kanssa. Hän joutui ajomieheksi erääseen ryhmään, jossa oli enimmäkseen outoja vieraspaikkakuntalaisia. Vain Siukola oli tuttu. --- Aluksi miehet suhtautuivat Vilhoon hieman vierovasti kuultuaan, että hän oli talon poika. ’Saatanan talonjussit, kyllä ne tulis toimeen muutonkin, mutta tästäkin täytyy vielä vaan ottaa.’ Joskus he sanoivat häntä Pelto-Eemeliksi. --- Kun he saivat kuulla Siukolalta, että Vilho oli entisen punapäällikön poika, heidän suhtautumistapansa muuttui kokonaan.” (Linna 1997, 894.)

”Ruustinna oli keksinyt, että lottien tulisi tarjota työttömyystyömaalla lämmin ateria silloin tällöin, ja hän ajoi tahtonsa läpi, vaikka monet sitä vastustivat

ajatellessaan miestensä ja isiensä nureksintaa, he kun joutuisivat luovuttamaan aineksia näihin keittoihin.” (Linna 1997, 896.)

”Palkat tietyömaalla olivat erittäin huonot, mutta sekin oli parempi kuin ei mitään.” (Linna 1997, 898.)

Työttömien sosiaaliturva säilyi samankaltaisena vuosikymmenestä toiseen, aina 1970-luvun alkuun saakka. Nimitys ”häätäpuotyöt” tosin vaihtui 1940-luvulla ”työttömyystöiksi” ja edelleen 1950-luvulla ”työllisyystöiksi”. Vuonna 1960 voimaan astuneen työttömyysturvauudistuksen yhteydessä kyllä säädettiin yleisestä työttömille maksettavasta rahakorvauksesta, joka tuli koskemaan kaikkia, myös ammattiliittoihin kuulumattomia, työntekijöitä. Paikallistasolla työttömät kuitenkin lähetettiin edelleen mieluummin työllisyystöihin, sillä rahakorvaus nähtiin palkitsemisena toimeentuloa olosta. Kunnat palkkasivat työttömiä muun muassa kunnostamaan puistoja ja urheilukenttiä, tekemään vesi- ja viemäröintitöitä, rakentamaan kerrostaloja ja sairaaloita, hoitamaan metsiä, tekemään teitä ja rautateitä, kunnostamaan uitto- ja vesiväyliä, kuivaamaan soita. Aiempina vuosikymmeninä työttömille suunnatut työt järjestettiin heidän asuinpaikkakunnallaan, mutta 1950-luvulta lähtien, kun valtio alkoi rahoittaa työllisyystyö -hankkeita ja syntyivät suuret ”siirtotyömaat”, viranomaiset saattoivat lähettää työttömän työllisyystöihin myös toiselle paikkakunnalle. Tällöin työtön sai ilmaisen matkan ja majoituksen, mikä yleensä tarkoitti parakkia työmaan läheisyydessä. Ellei työtön ollut ammattiliiton työttömyyskassan jäsen ja saanut sitä kautta työttömyysavustusta, hänellä ei juurikaan ollut mahdollisuutta kieltäytyä viranomaisten osoittamasta työstä, sillä kieltäytyminen merkitsi työllisyystyöoikeuden eli käytännössä työttömyysturvan menetystä loppuvuoden ajaksi. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 299; Nenonen 2006; Niemelä & Salminen 2006, 12-13.)

Vallinnut käytäntö koettiin 1970-luvulle tultaessa vanhentuneeksi ja liian kalliiksi toimintataivaksi. Vuonna 1972, uuden työllisyyslain tultua voimaan, työllisyystyöt lopetettiin ja rahakorvauksesta tuli ainut työttömyysturvan muoto. Samassa yhteydessä työntekijät saivat myös ammattisuojan eli työttömän ei enää ollut pakko ottaa vastaan mitä tahansa viranomaisten osoittamaa työtä. Toisaalta työllisyyspolitiikkaan haettiin uudenlaista tehokkuutta valtiollis-tamalla työnvälitys ja ammatinvalinnanohjaus sekä aktivoimalla kansalaisia omatoimiseen työnhakuun muun muassa erilaisten koulutusten ja rahallisten tukien avulla. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 299; Nenonen 2006, 35, 154.)

Seuraavan kerran työttömyysturvaa uudistettiin vuonna 1985. Tuolloin työttömille maksettavan päivärahan määrä sidottiin ansiotuloihin ja siitä tuli veronalaista tuloa. Ammattiliittojen työttömyyskassojen maksama työttömyysavustus muutettiin ansiosidonnaiseksi päivärahaksi, johon oikeutettuja tulivat olemaan määrätyn ajan kassan jäseninä olleet. Työttömyyskorvauksesta puolestaan tuli Kansaneläkelaitoksen maksama peruspäiväraha niille työttömille, jotka eivät saaneet ansiosidonnaista päivärahaa ja jotka olivat taloudellisen tuen tarpeessa. Aikai-

sempaan verrattuna yhä useammalla työttömällä tuli olemaan mahdollisuus saada peruspäivärahaa, kun tarveharkinnan kriteerejä lievennettiin. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 299-300; Niemelä & Salminen 2006, 14-15.)

Julkisessa keskustelussa on 1990-luvulta lähtien nostettu toistuvasti esiin huoli sosiaaliturvan rahoituskriisistä ja julkisen talouden tasapainottamisen tarpeesta. Säästötoimenpiteet ovat leikanneet kovalla kädellä myös työttömyysturvaa. Samalla työttömien aktivointia on lisätty. Työttömien perusturvaan tuli vuonna 1994 merkittävä muutos, kun peruspäivärahan saamiskriteerit muutettiin samanlaisiksi kuin ansiosidonnaisen päivärahan kriteerit: päivärahaa saadakseen työttömän on täytynyt olla töissä ennen työttömyysjaksoa määrätty aika (tällä hetkellä 34 viikkoa työttömyyttä edeltäneiden 28 kk:n aikana, työaika vähintään 18 t/viikko) ja päivärahaan on oikeutettu vain määrätyn ajan (tällä hetkellä 500 päivää). Peruspäivärahan rinnalle luotiin tuolloin uusi tukimuoto, työmarkkinatuki, niille työttömille, jotka eivät täytä edellä mainittuja kriteerejä. Työmarkkinatuen saaja on sikäli erilaisessa asemassa, että hän on velvollinen osallistumaan viranomaisten järjestämään koulutukseen, työharjoitteluun tai muuhun työllistymistä edistävään toimenpiteeseen, kuten kuntouttavaan työtoimintaan. Myöhemmin aktivointia on pyritty tehostamaan. Esimerkiksi alle 25-vuotiaiden, joilla ei ole mitään ammatillista tutkintoa, on ensin haettava ammatilliseen koulutukseen, ja heillä on oikeus työmarkkinatukeen vain siinä tapauksessa, että he eivät pääse koulutukseen. (Karisto, Takala & Haapola 2009, 317-322; Niemelä & Salminen 2006, 19-20, 28-30; Työttömyysturvalaki.)

Hyvistä tavoitteista huolimatta työttömien määrä on pysynyt suurena ja yhä useamman työttömyys pitkittyy. (Työvoimatutkimus 7/2013.) Toisaalta yhteiskunnan taholta työttömille ollaan suunnittelemassa uusia aktivointitoimenpiteitä. Viime aikoina ovat olleet esillä muun muassa pakollinen työvelvoite vastineena työttömyysturvasta (Suominen 2013) sekä työssäkäyntialueiden uudelleenmäärittely, mikä käytännössä tarkoittaisi velvoitetta ottaa vastaan työ aiempaa pidemmän matkan päästä (Nieminen 2013). Eryistä huolta on herättänyt kasvava nuorten joukko, joka jää koulutus- ja työmarkkinoiden ulkopuolelle. Tähän haasteeseen on pyritty vastaamaan vuoden 2013 alusta voimaan tulleella nuorten yhteiskuntatakuulla (nuorisotakuulla). Nuorisotakuun tavoitteena on, että jokaiselle alle 25-vuotiaalle työttömäksi ilmoittautuvalle sekä alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle työttömäksi ilmoittautuvalle tarjotaan työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaa kolmen kuukauden kuluessa. Toistaiseksi tämä tavoite on kuitenkin jäänyt saavuttamatta valitettavan monen kohdalla. (Sundqvist 2013; Nuorisotakuu 2013.)

3.2 Yksilöä kohtaava katastrofi

3.2.1 Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla

Allardt jakaa hyvinvoinnin kolmeen eri ulottuvuuteen: elintaso (having), yhteisyyssuhteet (loving) ja itsensä toteuttamisen muodot (being). Tässä jaottelussa elintaso (having) tarkoittaa aineellisia resursseja, kuten ravintoa, asuntoa, vaatetusta ja terveyttä. Näiden resurssien mitalitaso on edellytys elämälle yleensä. Aineellisten perustarpeiden lisäksi ihmisellä on tarve kuulua sosiaalisten suhteiden verkostoon, jossa ilmaistaan toisista pitämistä ja osoitetaan huolenpitoa puolin ja toisin. Ihmisellä on siis tarve yhteisyyssuhteisiin (loving). Lisäksi ihmisellä on tarve toteuttaa itseään eri tavoin (being). Käytännössä tämä tarkoittaa, että me jokainen haluamme tulla kohdelluiksi ainutlaatuisina persoonina ja toivomme toisten kunnioittavan ja arvostavan meitä. Voidaksemme hyvin tarvitsemme myös elämäämme mielekästä tekemistä sekä mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäämme liittyviin asioihin. (Allardt 1980, 32-49.) Työelämän ulkopuolelle jääminen vaikuttaa näihin kaikkiin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin.

Työttömyys merkitsee yleensä tulotason madaltumista, mikä jollakin aikavälillä pakottaa alentamaan myös elintasoa. Pitkittyvä työttömyys saattaa johtaa tilanteeseen, jossa henkilön on pakko tinkiä jopa päivittäisistä perustarpeista. Lapsiperheissä talousongelmat heijastuvat valitettavasti myös lasten tulevaisuuteen. (Poijula & Ahonen 2007, 32, 35, 41-42, 86, 93, 128, 134, 137, 144, 148.) Terveiden kannalta työttömyys on merkittävä riskitekijä. Työpaikan menetys on jo itsessään kriisi, joka koettelee henkilön mielenterveyttä ja aiheuttaa erilaisia psykosomaattisia oireita. Tällaisesta kriisistä toipuminen voi kestää jopa useamman vuoden. Toisaalta pitkittyvä työttömyys kasvattaa terveysriskejä, kun kiristynyt taloustilanne pakottaa karsimaan esimerkiksi terveydenhoitokuluja. Työttömällä ei myöskään ole mahdollisuutta säännöllisiin terveystarkastuksiin ja hoitoon pääseminen on hankalampaa kuin työterveyshuollon piirissä olevilla. (Poijula & Ahonen 2007, 20, 31-32, 42, 62-63, 65-67, 85-86, 100-101, 103, 108, 112, 116, 126, 134-135, 146-147.)

Työstä saatava palkka mahdollistaa monia asioita, mutta se ei suinkaan ole ainut eikä monelle edes tärkein motiivi työn tekemiselle: työ ja työpaikka siellä olevine työtovereineen tarjoavat yksilölle mahdollisuuden kuulua yhtenä jäsenenä työyhteisöön, kokea osallisuutta ja toteuttaa itseään. Työttömyys taas tarkoittaa kaiken tämän menettämistä ainakin hetkellisesti. Erityisen hankala tilanne on silloin, kun työ on ollut yksilön elämässä lähes ainoa sisältö ja elämälle merkityksen antava tekijä. (Poijula & Ahonen 2007, 31-32, 42-43, 61-63, 85-86, 105-106, 116, 136-137, 145, 149, 152.)

3.2.2 Pakotettu identiteettiprojekti, väkivaltainen katkos elämäntarina

Harrén määritelmän mukaan yksilön käsitys itsestään, minäkuva, muotoutuu lapsen sosiaalisuuden prosessin myötä. Myöhemmin vuosina minäkuva muokkautuu edelleen vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Harré jakaa minäkuvan persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin: persoonallinen identiteetti tarkoittaa yksilöllisyyttämme ja erottumistamme muista omana yksilönämme; sosiaalinen identiteetti puolestaan kuulumistamme johonkin ryhmään ja samankaltaisuutta muiden ryhmän jäsenten kanssa. Lisäksi Harré käyttää ”psykologisen avaruuden mallia” kuvaamaan ihmisten toimintaa yhdessä ja erikseen: erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ihminen esittää erilaisia rooleja, mutta todellisuudessa ihminen saattaa olla aivan erilainen eli hän ilmentää identiteettejään kahtena erilaisena persoonana, julkisena ja yksityisenä. Myös erilaiset elämän muutokset pakottavat meidät muokkaamaan identiteettejämme uuteen tilanteeseen paremmin sopiviksi. (Harré 1983, 20-24, 41-46, 256-259.) Esimerkiksi työelämässä meillä on työtehtäviimme liittyvä työntekijän identiteetti, joka palvelee hyvin siinä tilanteessa. Työpaikan menettämisen jälkeen se on kuitenkin hyödytön ja joudumme muokkaamaan itsellemme uuden, työttömän työnhakijan identiteetin.

Narratiivinen tutkimus lähestyy samaa asiaa hieman eri näkökulmasta: iso elämänmuutos, kuten työpaikan menetys, merkitsee väkivaltaista katkosta mielessämme hahmottelemaamme elämäntarinaamme ja tällaisen katkoksen jälkeen elämä jää joksikin aikaa ilman tarinaa ennen kuin syntynyt tyhjiö täyttyy uusilla juonen käännteillä. (Hänninen & Valkonen 2005, 5-6.) Hänninen on tutkinut työttömien kirjoittamia omaelämäkertoja ja todennut muun muassa, että valtaosassa näistä tarinoista oli löydettävissä selkeä juoni, jossa työelämässä mukana olevan ihmisen tarina muuntui työttömän tarinaksi. Hännisen mukaan muutos ei kuitenkaan tapahtunut kerralla eikä yhtä aikaa työttömäksi jäämisen kanssa, vaan se oli vähän kerrallaan etenevä prosessi. (Hänninen 2002, 74-75, 106-122.)

Toisaalta huomionarvoista on se, että samassakin tilanteessa olevat henkilöt käsittelevät tapahtumia eri tavoin, omalla yksilöllisellä tavallaan, ja jokainen rakentaa vähitellen oman ainutlaatuisen identiteettinsä, luo oman ainutlaatuisen tarinansa. Toki syntyneistä tarinoista on mahdollista löytää myös yhteneviä piirteitä. Esimerkiksi Hänninen löysi työttömiksi jääneiden metallityöläisten tarinoita tutkiessaan neljä erilaista tarinatyyppiä: sankaritarinan, tragedian, komedian, ironiatarinan. Sankaritarinoissa työttömäksi jääminen oli henkilöille kova isku, mutta he onnistuivat selviytymään siitä eteenpäin ja palaamaan takaisin työmarkkinoille. Tragedioissa taas henkilöt taistelivat epätoivoisesti työttömyyttä vastaan, mutta ajautuivat yrityksistään huolimatta umpikujaan. Komedioissa palkkatyön tekeminen näyttäytyi henkilöille yhteiskunnan vaatimuksena, joka oli ristiriidassa henkilöiden omien pyrkimysten kanssa. Näin ollen työttömyys hahmottui heille ”välitilaksi”, jonka kautta oli mahdollista etsiä elämälle uutta suuntaa ja löytää esimerkiksi työ, joka vastasi paremmin omia kiinnostuksen koh-

teita. Neljännen ryhmän, ironiatarinoiden, henkilöt, kyseenalaistivat vallalla olevan käsityksen palkkatyöllä saavutettavasta elämäntyytyväisyydestä. Heille työttömyys muodostui mahdollisuudeksi aktiiviseen ja hyödylliseen toimintaan. (Hänninen 2002, 74, 93-104.)

4 Kuntouttava työtoiminta

4.1 Sosiaalihuoltoa ja työllisyyden edistämistä

Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu ja samalla myös työttömyysturvalain mukainen työllisyyttä edistävä palvelu. Sen tavoitteena on ehkäistä pitkittyvästä työttömyydestä aiheutuvia kielteisiä vaikutuksia asiakkaiden elämän- ja arjenhallintaan sekä työ- ja toimintakykyyn. Samalla pyritään ehkäisemään pitkäaikaistyöttömien syrjäytymistä yhteiskunnasta ja omasta yhteisöstään tarjoamalla heille mahdollisuus työtoimintaan ja muihin palveluihin. Käytännön toimintaa ohjaa kuntouttavasta työtoiminnasta annettu laki. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 1 §; Sosiaalihuoltolaki 1,13,17 §; Sosiaali- ja terveystieteiden laki 2012; Työttömyysturvalaki, osa 4.)

Paikallistasolla kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä vastaa kunta. Kunta voi järjestää kuntouttavan työtoiminnan itse omissa toimintayksiköissään tai tehdä yhteistyötä toisen kunnan tai laajemman kuntayhtymän kanssa. Myös yhteistyö rekisteröityjen yhdistysten, rekisteröityjen säätiöiden, valtion virastojen ja rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien kanssa on mahdollista. Sen sijaan yksityiseltä yritykseltä tätä palvelua ei ole luvallista hankkia. Kunnat saavat valtion rahoitusta kuntouttavan työtoiminnan järjestämiseen sekä suorana korvauksena toimintaan osallistuneiden asiakkaiden määrän mukaan että yleensä sosiaali- ja terveydenhuoltoon kohdistettujen valtionosuuksien kautta. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 6 §.)

Lainsäädäntö (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 3, 5, 8 §) velvoittaa kunnan tai työ- ja elinkeinotoimiston laatimaan pitkään työttömänä olleelle asiakkaalle aktivointisuunnitelman, jonka tavoitteena on parantaa asiakkaan elämänhallintaa ja työllistymisedellytyksiä. Suunnitelman laadintavastuu on sillä viranomaisella, jonka pääasiallinen asiakas työtön on. Käytännössä tämä tarkoittaa, että työ- ja elinkeinotoimisto vastaa työmarkkinatukea saavista asiakkaista, ja sosiaaliviranomaiset niistä asiakkaista, jotka ovat pudonneet työ- ja elinkeinotoimiston palvelujen ulkopuolelle.

Viranomaiset ovat velvollisia laatimaan aktivointisuunnitelman alle 25-vuotiaalle työttömälle, joka täyttää jonkin seuraavista kriteereistä:

- 1) on saanut työmarkkinatukea 180:ltä päivältä vuoden aikana
- 2) on saanut maksimajan (500 päivää) työttömyyspäivärahaa
- 3) jonka pääasiallinen toimeentulo viimeisten neljän kuukauden aikana on ollut työttömyyden vuoksi maksettu toimeentulotuki.

25 vuotta täyttäneiden asiakkaiden kohdalla kriteerit ovat hieman erilaiset eli asiakkaan tulee täyttää joku alla olevista kolmesta kriteeristä:

- 1) on saanut 500 päivää työmarkkinatukea
- 2) on saanut maksimajan (500 päivää) työttömyyspäivärahaa sekä lisäksi työmarkkinatukea 180 päivää
- 3) pääasiallinen toimeentulo viimeisten 12 kuukauden aikana on ollut työttömyyden perusteella maksettu toimeentulotuki.

(Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 3, 5 §.)

Aktivointisuunnitelma laaditaan kunkin asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Jos viranomaiset arvioivat, että asiakkaalle ei ole mahdollista tarjota viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työtä tai työllistymistä edistäviä työ- ja elinkeinohallinnon palveluita, kuten työvoimakoulutusta tai palkkatuetta työtä, tulee aktivointisuunnitelmaan sisällyttää kuntouttava työtoiminta. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 8 §.)

4.2 Toiminnan sisältö

Kuntouttava työtoiminta -jakso suunnitellaan kunkin asiakkaan yksilöllisten tarpeiden ja resurssien mukaan. Osalle asiakkaista se voi tarkoittaa selkeitä, jopa vastuullisia työtehtäviä, kun taas toisten tavoitteena saattaa olla säännöllisen päivärytmin löytäminen ja totuttelu olemaan mukana ohjatussa toiminnassa. Asiakkaan tilanteesta riippuen kuntouttava työtoiminta -jakso suunnitellaan kestäväksi 3 - 24 kuukautta kerrallaan. Tuolloin asiakas osallistuu toimintaan 1 - 5 päivänä viikossa, vähintään 4 tuntia päivässä. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 13 §.)

Karjalaisen ja Karjalaisen mukaan (2011, 23) valtaosa kuntouttavasta työtoiminnasta toteutetaan kuntien omissa toimintayksiköissä. Tyypillisiä työtehtäviä ovat muun muassa puisto- ja ulkotyöt, kierrätystoiminta, avustavat tehtävät vanhustenhuollossa ja siivoustoiminta. Lisäksi kuntien työpajoilla on tarjolla tehtäviä muun muassa puu- tai tekstiilitöiden parissa sekä erilaisissa pakkaustehtävissä. Ostopalveluna kunnat ovat hankkineet kuntouttavan työtoiminnan paikkoja muun muassa purku- ja kierrätyskeskuksista, erilaisista järjestöistä sekä työpajoilta. Jonkin verran paikkoja on järjestynyt myös seurakunnista ja yhdistystoiminnan piiristä. Konkreettisten työtehtävien osalta nämä paikat eivät juurikaan eroa kunnan omissa toimintayksiköissä olevista paikoista.

Opinnäytetyöprosessini yhteydessä tutustuin kuntouttavaan työtoimintaan konkreettisesti, kun suoritin viimeisen opintoihini kuuluvan työharjoittelujakson Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä. Työ & toiminta ry on vuonna 1999 perustettu yhdistys, jonka pääasiallinen toimiala on käytöstä poistettujen sähkö- ja elektroniikkalaitteiden keräys sekä jatkokäsittely. Yhdistyksen keskeisiin toimintaperiaatteisiin kuuluu sosiaalisten työpaikkojen luominen eli tavoitteena on työllistää mahdollisimman monia pitkäaikaistyöttömiä, vajaakuntoisia ja maahanmuuttajia, joille pääsy avoimille työmarkkinoille on haasteellista. Ensisijaisena tavoitteena on parantaa näiden henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä avoimille työmarkkinoille, mutta mikäli tämä ei tunnu onnistuvan, yhdistys pyrkii tarjoamaan mahdollisimman pitkiä työsuhhteita. Palkkatukeen oikeutetulle henkilölle tämä voi tarkoittaa jopa kahden vuoden mittaista työsuhdetta. Yhdistyksellä on toimipisteitä Helsingissä, Vantaalla, Espoossa ja Hyvinkäällä. Tällä hetkellä niissä on työllistettyinä 50 henkilöä ja muiden työvoimapolitiittisten toimenpiteiden, kuten kuntouttavan työtoiminnan tai työkokeilun, turvin yhdistyksen erilaisissa tehtävissä työskentelee noin 130 henkilöä. Hyvinkään toimipiste on keskittynyt käytöstä poistettujen sähkö- ja elektroniikkalaitteiden korjaukseen uudelleen myyntiä varten sekä korjauskelvottomien purkamiseen osiin jatkokäsittelyä ja kierrätystä varten. (Työ & toiminta ry 2013.)

Kuva 1: Sähkö- ja elektroniikkalaitteiden korjaukseen ja purkua

4.3 Toiminnan vaikutukset

Kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuutta on selvitetty useissa tutkimuksissa. Niissä on kiistatta osoitettu, että kuntouttava työtoiminta on työvoimapolitiittisesti epäonnistunut: vain murto-osa toiminnassa mukana olleista pitkäaikaistyöttömistä on siirtynyt koulutukseen tai työllistynyt avoimille työmarkkinoille. Työhalukkuutta näillä henkilöillä yleensä kyllä olisi, vaikka isoon joukkoon toki mahtuu erilaisia ihmisiä. Ongelmana sen sijaan on, että heille sopivia, esimerkiksi teollisuuden työpaikkoja on tarjolla nykyisin niukasti. Ikävä tosiasia on myös se, että nykyisillä työmarkkinoilla ei juurikaan ole kysyntää iäkkäämmille tai osatyökykyisille henkilöille. Täysin vailla merkitystä kuntouttava työtoiminta ei kuitenkaan ole, sillä sen on todettu lisänneen asiakkaiden elämänlaatua merkittävästi: he ovat oppineet uusia taitoja, heidän itseluottamuksensa on parantunut, päiviin on tullut mielekästä sisältöä. Näin ollen se on palvellut mitä suurimmassa määrin sosiaali- ja hyvinvointipoliittisia tavoitteita. (Peruskoulupohjaisista työpaikoista käydään kovaa kisa 2013; Harkko, Ala-Kauhaluoma & Lehikoinen 2012; Karjalainen & Karjalainen 2011, 32-35; Luhtasela 2009, 43-79; Liukko 2006, 77-81; Raunio 2006, 87-88.)

Toisaalta julkisen talouden säästöpainetta ja asenneilmapiirin kiristyttyä aktivoivia toimenpiteitä, kuten kuntouttavaa työtoimintaa, on alettu kohdistaa myös henkilöihin, jotka ovat käytännössä työkyvyttömiä ja joille paras ratkaisu olisi eläkkeelle siirtäminen. Heihin esimerkiksi kuntouttava työtoiminta saattaa vaikuttaa aivan päinvastaisesti: kun he huomaavat olevansa kykenemättömiä tavoitteena olevaan ”normaaliin elämään”, he putoavat yhä syvemmälle. Kuntien tekemät leikkaukset esimerkiksi mielenterveys- ja päihdetyön budjeteissa kärjistävät tilannetta entisestään, sillä näillä toimialoilla tehdyt leikkaukset heijastuvat nopeasti pitkäaikaistyöttömien hyvinvointiin. (Fiksu satsaa mielenterveyteen -Mielenterveysseura kuntavaaleissa 2012; Harkko, Ala-Kauhaluoma & Lehikoinen 2012; Kerkkänen 2012; Degerman 2007; Raunio 2006, 83-86, 90-91.)

Omat havaintoni harjoittelujaksoni ajalta vastaavat edellä olleita tutkimustuloksia. Harjoittelujaksoni aikana Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä työskenteli reilut 40 henkilöä, joista tuskin monikaan siirtyi koulutukseen tai avoimille työmarkkinoille. Kokonaisuutena he olivat hyvin heterogeeninen joukko niin taustoiltaan kuin myös nykyiseltä elämäntilanteeltaan. Joukossa oli pitkään työelämässä olleita, osaavia henkilöitä, joilla elämän perusasiat olivat kunnossa, mutta koulutusta tai työmarkkinoita ajatellen esteeksi nousevat esimerkiksi opiskelunvalmiudet, ikä tai vajaa työkyky. Osalla taas oli elämässään selkeitä työllistymistä haittaavia haasteita, kuten ongelmia päihteiden kanssa, mielenterveyden ongelmia, puutteita sosiaalisissa taidoissa tai yleensä ongelmia elämänhallinnassa.

Oma tuntumani on, että kuntouttava työtoiminta oli näille asiakkaille todella tärkeää ja se paransi monin tavoin heidän elämänlaatuun. Tosiasia kuitenkin on, että kuntouttava työtoiminta kestää vain määrätyn ajan tai se päättyy viimeistään eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Monessa asiakkaassa huolta herättikin tulevaisuus tämän jakson jälkeen. Osa asiakkaista tarvitsi henkilökohtaista ohjausta löytääkseen elämäänsä mielekästä sisältöä, jotta esimerkiksi päihteiden käyttö pysyisi hallinnassa myös kuntouttavan työtoiminnan jakson jälkeen. Joukossa oli myös varsin nuoria henkilöitä, joilla potentiaalisia työvuosia on vielä runsaasti. Kaikilla heistä ei ole rerusseja suunnitella itsenäisesti omaa elämäänsä pidemmälle ja he tarvitsivat nykyistä enemmän ohjausta sekä tukea.

5 Tutustuminen omaan elämäntarinaansa ja sen työstäminen

5.1 Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen - harrastus, osa opiskelua tai työtä

Eri aikoina eläneet ihmiset ovat tallentaneet muistiin erilaisia asioita ja tapahtumia kirjoittamalla muun muassa päiväkirjoja, muistelmia tai omaelämäkertoja. Lukemattomat ihmiset tallentavat tänäänkin vastaavia asioita oman kiinnostuksensa pohjalta ja kenties tulevia sukupolvia ajatellen. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on myös erinomainen keino syventää itsetuntemusta. Paitsi harrastusmielessä tapahtuvana toimintana, sitä voidaan hyödyntää myös osana ammatillista opiskelua tai täydennyskoulutuksena. Erityisesti työtehtävissä, joissa kohdataan, tuetaan ja autetaan erilaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä, korostuu työntekijän itsetuntemuksen merkitys: asiakkaan tai potilaan ja hänen tilanteensa ymmärtäminen on mahdotonta, jos työntekijä ei ymmärrä itseään ja omaa tarinaansa. Omaelämäkerrallisesta työskentelystä kiinnostuneille on nykyisin tarjolla erilaisia kursseja, ryhmiä sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta.

Kärsämäellä toimii Suomen Elämäntarinayhdistys ry, joka ilmoittaa kotisivuillaan tavoitteekseen ”edistää henkilökohtaisen historian arvostusta, herättää kiinnostusta sen tutkimiseen ja tallentamiseen sekä kannustaa jäseniään luovaan elämäkerralliseen ilmaisuun”. Kyseinen yhdistys järjestää muun muassa omaelämäkerrallisen kirjoittamisen kursseja, julkaisee lehteä ”Elämäntarina. Elämäkertateemainen kulttuurilehti” sekä järjestää vuosittain Elämäntarina-festivaali -tapahtuman. (Elämäntarina 2013.)

Toisaalta suuren suosion on saavuttanut kirjailija ja psykoterapeutti Pepi Reinikaisen kehittämä omaelämäkertakirjoittamisen malli ”Elämänkaarikirjoitus”, jossa omaa elämää tarkastellaan osana laajempaa perheen ja suvun tarinaa. Siinä työskentely alkaa sukupuun laatimisella, minkä jälkeen jatketaan kirjoittamalla isovanhempien ja vanhempien tarinat. Prosessi etenee oman elämän läpikäymiseen seitsemän vuoden mittaisissa jaksoissa. Tarkoitus on kirjoittaa elämän eri vaiheisiin liittyvistä tapahtumista ja niiden merkityksestä itselle sekä peila-

ta kuhunkin ikävaiheeseen kuuluneita asioita elämänkaaripsykologian mukaisiin yleisiin teemoihin. Elämänkaarikirjoittamisen kursseja ja ryhmiä järjestetään eri puolilla maata, mutta elämänkaarikirjoittamista voi harjoittaa myös itsekseen käyttämällä apuna Reinikaisen kirjaa ”Elämänkaarikirjoitus ja ihmisen vuodenaajat”. Reinikainen on kehittänyt alkuperäisestä mallistaan myös toisentyyppisen version, ”Kerron kuvasta” -kuvakerronta. Perusidea siinä on täysin sama, mutta kirjoittamisen sijasta kerronnan apuna käytetään kuvia. Kotisivuillaan Reinikainen mainitsee, että elämänkaarikirjoittamisen kursseja järjestetään lisääntyvässä määrin osana ohjauskoulutuksen perusopintoja sekä täydennyskoulutuksena muun muassa ihmissuhde-, hoito- ja opetusalan henkilöstölle. (Reinikainen 2013; Reinikainen 2007.)

Anna-Liisa Karjalainen tutki 2012 julkaistussa väitöskirjassaan (Karjalainen 2012) omaelämäkerrallista kirjoittamista reflektion välineenä sekä ammatillisen kasvun tukena osana sosionomi (AMK) -opintoja. Karjalainen työskentelee Diakonia-ammattikorkeakoulun Järvenpään yksikössä suomenkielen sekä viestinnän opettajana ja hän kokosi tutkimusaineistonsa vuosien 2004 - 2007 aikana aikuisille suunnatun sosionomi (AMK) -koulutuksen opiskelijoiden kirjoittamista teksteistä. Karjalaisen tutkimuksessa kävi ilmi, että omaelämäkerrallinen kirjoittaminen oli opiskelijoille ajoittain hyvinkin syvällistä identiteettityöskentelyä, jossa kirjoittaminen oli vain osa prosessia. Opiskelijoiden tekstit sisälsivät pääasiassa heidän henkilökohtaiseen elämäänsä liittyvien asioiden työstämistä, mutta opintojen edetessä lisääntyivät myös tulevaan ammattiin ja ammatillisuuteen liittyvät viittaukset. Opiskelijat kirjoittivat muun muassa havaitsemistaan kasvamis- ja kehittymistarpeistaan sekä oivalluksistaan, miten he voivat hyödyntää omia kokemuksiaan asiakastyössä.

5.2 Oman elämäntarinan työstäminen osana kuntouttavaa toimintaa

5.2.1 Narratiivinen terapia

Nimensä mukaisesti narratiivisessa terapiassa erilaiset elämäntapahtumat ja kokemukset hahmotetaan narratiiveina, tarinoina, jotka vaikuttavat eri tavoin ihmisen elämään. Luomme mielekkyyttä elämäämme sisältyviin tapahtumiin ja kokemuksiin liittämällä niihin erilaisia tulkintoja sekä antamalla niille erilaisia merkityksiä. Tällä tavoin myös kohtaamamme haasteet ja vaikeudet tuntuvat mielekkäämmiltä. Narratiivisen terapian piirissä näitä tulkintoja ja merkityksiä kutsutaan ”ohuiksi kuvauksiksi”, sillä niissä on yleensä varsin vähän tilaa elämän moninaisuudelle ja ristiriitaisuuksille. Toisaalta ne ovat useimmiten syntyneet toisten ihmisten antamien tulkintojen ja määrittelyjen kautta eikä niissä juurikaan ole tilaa henkilön oma-kohtaisille tuntemuksille. Näin ollen ”ohuet kuvaukset” johtavat erittäin helposti ”ohuisiin johtopäätöksiin” henkilön identiteetistä: hän leimautuu heikoksi, kyvyttömäksi, riittämättömäksi. Tämä puolestaan alentaa henkilön itsetuntoa ja vaikeuttaa vuorovaikutusta toisten

kanssa. Terapiatyöskentelyn tavoitteena onkin löytää näiden ”ohuiden kuvausten” tilalle uusia, vaihtoehtoisia tarinoita. (Morgan 2008; White 2008; Katajainen 2005, 101-114.)

Peruslähtökohtana narratiivisessa terapiassa on ajatus, että elämää varjostavat ongelmat ovat ihmisestä erillisiä asioita ja että jokaisella on ongelmistaan huolimatta myös monia taitoja sekä vahvuuksia. Usein ne vain ovat syvällä piilossa eikä ihminen tiedosta niiden olemassaoloa. Terapiaistuntojen aikana asiakas ja terapeutti tutkivat yhdessä asiakkaan tarinoita asiakkaan tarpeiden ja toiveiden pohjalta etsien niihin uusia näkökulmia. Työskentelyä ohjaavia periaatteita ovat uteliaisuus ja halu esittää kysymyksiä, joihin ei ennalta tiedetä vastausta. (Morgan 2008; White 2008; Katajainen 2005, 101-114.)

5.2.2 Gerontologinen sosiaalityö

Pääkaupunkiseudulla toteutettiin vuosien 2005 - 2007 aikana gerontologisen sosiaalityön kehittämishanke (Gero-hanke), jonka tavoitteisiin kuului muun muassa työntekijöiden tutustuminen erilaisiin sosiaalityön menetelmiin, niiden kokeileminen osana omaa työtä sekä kokeilujen menetelmien mahdollinen jatkokehittäminen paremmin soveltuviksi vanhusten parissa tehtävään työhön. Yksi hankkeessa mukana olleista työmenetelmistä oli elämäkertahaastattelu. (Liikanen & Kaisla 2007, 1.)

Elämäkertahaastattelussa lähtökohtana on, että asiakkaan kertomus hyväksytään sellaisenaan mahdollisista ristiriitaisuuksista huolimatta. Asiakkaan kertomusta kuunneltuaan työntekijä pyrkii auttamaan asiakasta kiinnittämään huomiota aiemmin sivuun jääneisiin asioihin ja löytämään näin omia vaihtoehtoisia näkökulmia menneisiin tapahtumiin. Tulevaisuuden muis-telun avulla elämäkertatyöskentely on mahdollista viedä myös eteenpäin, yli nykytilanteen. Näin ehkä synkkien varjojen peittämään nykytilanteeseen saadaan tuotua positiivista valoa ja asiakkaan näkemys omasta elämästään muuttuu monipuolisemmaksi. (Liikanen & Kaisla 2007, 1, 32, 37.)

Suurin osa Gero-hankkeessa mukana olleista sosiaalityöntekijöistä koki elämäkertahaastattelun hyväksi ja hyödylliseksi työmenetelmäksi. He kokivat, että se auttoi kohtaamaan asiakkaan kokonaisvaltaisemmin. Asiakkaan nykytilannetta oli helpompi ymmärtää, kun tiesi enemmän hänen aiemmasta elämästään. Toisaalta elämänkerran läpikäymisen ansiosta oli helpompi löytää asiakkaan voimavaroja ja tukea hänen selviytymistään jatkossa. Lisäksi menetelmän todettiin soveltuvan käytettäväksi myös iäkkäämpien asiakkaiden kanssa. Toki on syytä muistaa, että mikään menetelmä ei automaattisesti sovi kaikille ja työntekijän on kuultettava asiakkaan toiveita, tarpeita ja resursseja. Työskentelyn aikana ei myöskään ole pakko käydä läpi asiakkaan koko elämäkertaa, vaan vaihtoehtoisesti voidaan keskittyä johonkin tai joihinkin sen osiin. (Liikanen & Kaisla 2007, 35, 38.)

Hankkeen aikana todettiin, että työskentelyn aluksi on syytä laatia yhdessä asiakkaan kanssa konkreettinen suunnitelma, johon kirjataan tapaamiskertojen määrä, yhdellä tapaamiskerralla käytettävissä oleva aika, työskentelylle mahdollisesti asetetut tavoitteet sekä asiakkaan tuntemukset nykyisestä elämäntilanteestaan. Tämä lisää asiakkaan luottamusta ja turvallisuudentunnetta sekä antaa samalla työskentelylle selkeät puitteet. Käytännön työskentelystä todettiin, että haastattelun tukena on hyvä käyttää jotain sosiokulttuurista menetelmää, kuten elämäniivan piirtämistä tai muistolaatikon kokoamista. Toisaalta tapaamiskertoja on syytä varata vähintään kaksi, koska oman elämäntarinan läpikäyminen käynnistää ihmisen mielessä erilaisia prosesseja ja asiakas tarvitsee mahdollisuuden purkaa niitä. (Liikanen & Kaisla 2007, 35-36.)

5.2.3 Työvoimapalvelut

Suomi oli mukana vuosien 2002 - 2005 aikana toteutetussa Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittamassa kansainvälisessä 4WORK-yhteistyöprojektissa, jossa kehitettiin erilaisia toimenpidekokonaisuuksia helpottamaan pitkäaikaistyöttömien pääsyä takaisin työmarkkinoille. Suomen lisäksi tässä projektissa olivat mukana Espanja, Italia ja Saksa. Yksi Suomessa kehitetty toimenpidekokonaisuus on pitkäaikaistyöttömille suunnattu ”Elämäntarinat voimavaraksi -tarinallinen ryhmä”. Kuvaus tästä löytyy projektin tuotoksista kootusta julkaisusta ”4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas”. (Kolkka ym. 2009, 228; 4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas 2005, 3, 46-51.)

Elämäntarinat voimavaraksi -tarinallisen ryhmän tavoitteena on, että ryhmässä tapahtuvan kerronnan avulla osallistujien arvostus omaa elämäänsä kohtaan kasvaa ja he löytävät uusia voimavaroja. Samalla ryhmä mahdollistaa vertaistuen kokemuksen ja laajentaa osallistujien sosiaalista osallisuutta. Ryhmän toiminta on suunniteltu niin, että tarinallisiin aiheisiin ja yhteiseen jakamiseen kytkeytyvät niin menneet tapahtumat kuin nykyhetki ja tulevaisuus. Apuna työskentelyssä käytetään erilaisia tehtäviä, esimerkiksi kerrontaa itselle rakkaasta esineestä tai asiasta, elämäniivan piirtämistä ja oman tulevaisuuden tarinan hahmottelua. (Kolkka ym. 2009, 228-229; 4WORK Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas 2005, 46-49.)

Vuosien 2002 - 2005 aikana ryhmiä toteutettiin kaikkiaan yhdeksän ja niissä oli yhteensä 70 osallistujaa, joista tosin viisi keskeytti. Kukin ryhmä kokoontui kaksi kertaa viikossa kolmen kuukauden ajan. Näiden ryhmien toiminnasta kootut kokemukset olivat rohkaisevia: osallistujien ymmärrys omaa elämäänsä kohtaan kasvoi ja he löysivät uusia voimavaroja käyttöönsä, vertaistuki rohkaisi ja lisäsi osallistujien tietoa erilaisista asioista, arkipäiviin tuli toivottua sisältöä ja ryhmäläisten kesken syntyi sosiaalisia suhteita. (Kolkka ym. 2009, 229-230; 4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas 2005, 48, 51.) Hankkeen aikana ryhmätyöskentelyyn osallistuvilla oli tarjolla lisäksi yksilöllistä palveluohjausta. Yhdessä ryhmätyös-

kentelyn kanssa tämä avasi monelle pitkäaikaistyöttömälle aivan uusia mahdollisuuksia. (Kolkka ym. 2009, 230; 4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas 2005, 50.)

Samantyyppistä toimintaa kuin edellä kuvatussa kansainvälisessä projektissa on toteutettu myös paikallistasolla pienemmässä mittakaavassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun Järvenpään yksikön sosionomi (AMK) -opiskelijat Satu Puikkonen ja Emmi Sandström kehittivät vuonna 2008 osana opinnäytetyöprosessiaan tarinallisin menetelmin tapahtuvaa ryhmätoimintaa pitkäaikaistyöttömille naisille. Puikkosen ja Sandströmin opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää uusi työmenetelmä Hyvinkään työvoiman palvelukeskukselle sekä tutkia samalla tarinallisten menetelmien voimauttavaa vaikutusta. (Puikkonen & Sandström 2008, 5, 14-15.)

Puikkonen ja Sandström suuntasivat ryhmätoiminnan tietoisesti pitkäaikaistyöttömille naisille, joita tuli mukaan neljä. Elämäntarinan työstäminen tapahtui kirjoittamalla erilaisia tehtäviä apuna käyttäen. Osallistujia kehoitettiin kirjoittamaan muun muassa kirje itselle nuorelta itseltä, kertomaan omasta rakkaasta esineestään sekä hahmottelemaan omaa tulevaisuuttaan. Ryhmän työskentely oli suunniteltu varsin intensiiviseksi: ryhmä kokoontui kolmen viikon ajan kolme kertaa viikossa. Jokaisen kokoontumisen loppuun oli varattu aikaa henkilökohtaisten tuotosten jakamiseen muiden kanssa. Varsinaisen ryhmätyöskentelyn päätyttyä Puikkonen ja Sandström pyysivät osallistujia vielä kirjoittamaan omasta elämästään ennen kyseistä ryhmätoimintaa, ryhmätoiminnan aikana ja sen jälkeen sekä pohtimaan samalla, miten ryhmätoiminta oli vaikuttanut omaan elämään. (Puikkonen & Sandström 2008, 16, 18-26, 38-57.) Osallistujien kirjallisten tuotosten, ryhmän kokoontumisten aikana tekemiensä havaintojen sekä osallistujilta kerätyn palautteen pohjalta Puikkonen ja Sandström tekivät johtopäätöksen, että ryhmätyöskentely oli ollut osallistujille voimauttavaa ja he näkivät tulevaisuutensa aiempaa valoisampana. (Puikkonen & Sandström 2008, 15-16, 27-33.)

5.2.4 Toimintaterapia

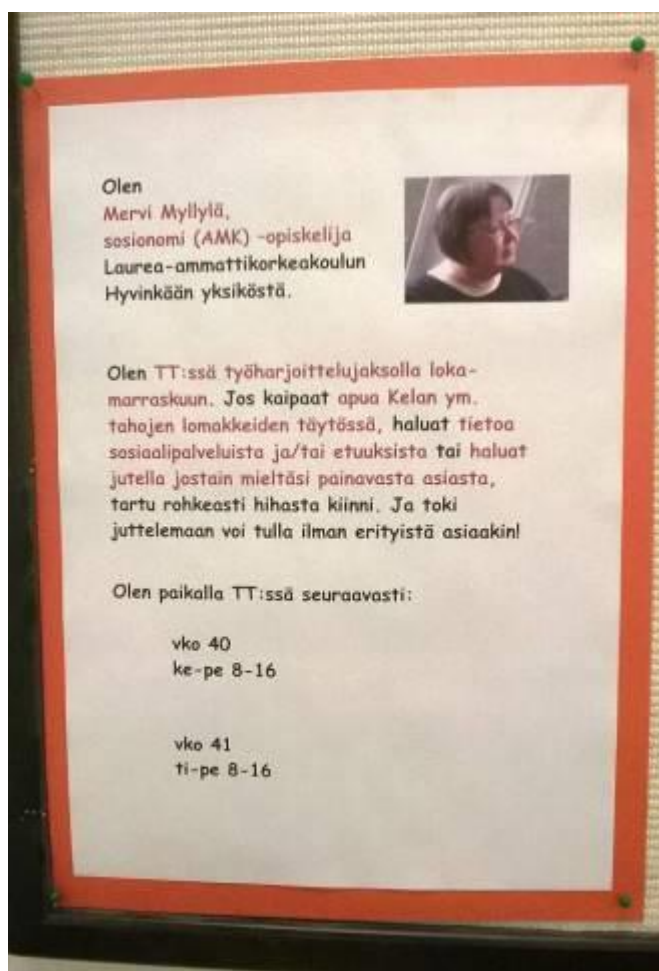
Narratiivista lähestymistapaa on käytetty myös osana toimintaterapiaa 1980-luvulta lähtien. Tällöin sairauden tai vamman vuoksi alentuneesta toimintakyvystä kärsivä kuntoutuja nähdään oman tilanteensa parhaana asiantuntijana ja tavoitteena on, että elämäänsä liittyvien tarinoiden avulla kuntoutuja motivoituu työskentelyyn vahvemmin. Käytännössä narratiivinen lähestymistapa voi tarkoittaa esimerkiksi kuntoutujan elämäntapahtumien läpikäymistä, jolloin tehdään lyhyt rekonstruktio menneistä tapahtumista, havainnoidaan nykyhetken tilannetta sekä ennakoidaan tulevaisuutta. Vaihtoehtoisesti voidaan keskittyä tarkastelemaan kuntoutujan elämään keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä ja olosuhteita tai miten kuntoutuja itse kokee sairautensa tai vammansa. Toisaalta ryhmässä tapahtuvan työskentelyn yhteydessä kuntoutujien motivaatiota ja ryhmän jäsenten yhteenkuuluvuutta voidaan vahvistaa yhteisiin ko-

kemuksiin liittyvien tarinoiden avulla. Kun kyseessä on toimintaterapia, ”pääroolissa” ovat kuitenkin aina psykomotoriset tekijät ja tarinat ovat ”sivuroolissa”. (Valtasaari 2005.)

6 Kehittämäni ”Oma elämäntarinani” -työskentelymalli

6.1 Toimintaympäristö ja osallistujat

Yhdistin opinnäytetyöskentelyyni opintojakson B0109 Kehittämistyön harjoittelu, jonka suoritin loka-marraskuun 2013 aikana Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä (Opinnäytetyöni tutkimusluvan kopio liitteenä 1). Osana harjoitteluani suunnittelin ja toteutin viisi osiota sisältäneen ”Oma elämäntarinani” -työskentelyn.

Kuva 2: Tietoa harjoittelijasta taukotilan ilmoitustaululla

Alkuperäinen suunnitelmani oli toteuttaa työskentely ryhmämuotoisena toimintana. Ajatukseni oli, että näin pystyn tarjoamaan osallistumismahdollisuuden kaikille työskentelystä kiinnostuneille asiakkaille. Työ & toiminta ry:ssä asiakkaita kutsuttiin työntekijöiksi ja jatkossa käytän tätä samaa nimitystä viitattessani asiakkaisiin. Koska tavoitteenani oli kehittää mata-

lankynnyksen periaatteella toimiva työskentelymalli, suunnittelin työskentelyn tapahtuvaksi työntekijöiden työaikana Työ & toiminta ry:n tiloissa eli käytännössä työntekijöiden taukotilassa. Näin asiasta kiinnostuneiden työntekijöiden ei tarvitsisi lähteä erikseen minnekään, ja toisaalta kokoontumispaikka olisi tuttu.

Työntekijät käyvät Työ & toiminta ry:ssä kahdessa neljän tunnin vuorossa siten, että puolet heistä on paikalla klo 8-12 ja puolet klo 12-16. Yksittäisen työntekijän vuoro on aina sama, eli työntekijä käy joko aamu- tai iltavuorossa. Koska aktivointisuunnitelmat tehdään jokaisen henkilön yksilöllisistä lähtökohdista käsin, työpäivien määrä vaihtelee työntekijästä riippuen yhdestä viiteen. Jos työntekijä käy Työ & toiminta ry:ssä yhdestä neljään päivään viikossa, hän voi itse päättää viikonpäivät, jolloin tulee paikalle. Työntekijöitä oli paikalla eri viikonpäivinä varsin tasaisesti, vaikka maanantait ja perjantait saattoivat olla välillä hieman hiljaisempia päiviä. Näistä syistä johtuen suunnittelin ”Oma elämäntarinani” -työskentelyn tapahtuvaksi tiistaisin alkaen klo 10 ja keskiviikkoisin alkaen klo 14.

Kuva 3: Mainos ”Oma elämäntarinani” -ryhmästä taukotilassa

Vaikka työskentelyn oli tarkoitus tapahtua avoimessa ryhmässä, tarvitsin opinnäytetyötäni varten muutaman vapaaehtoisen tutkimushenkilön, jotka olivat valmiita osallistumaan kaikkiin viiteen työskentelyosioon sekä lisäksi kertomaan vapaamuotoisesti oman elämäntarinansa ennen työskentelyprosessia ja vielä toistamiseen sen päätyttyä. Harjoittelujaksone aikana Työ & toiminta ry:n Hyvinkään yksikössä työskenteli reilut 40 työntekijää, mutta tarvitsemieni vapaaehtoisten löytäminen osoittautui varsin haasteelliseksi. Kyse ei ollut mistään yksittäisestä syystä, vaan pikemminkin eri tekijöiden summasta.

Osittain syynä olivat minuun yleensä sosiaalialan opiskelijana kohdistuvat ennakkoluulot edellisen syksyn, 2012, vuoksi. Tuolloin Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteessä oli vierailut useampia kertoja Laurea-ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) -opiskelijoita opintoihinsa kuuluvan hanketyöskentelyn puitteissa. Kyseisen hankkeen aikana myös Aamuposti-lehden toimittaja teki Työ & toiminta ry:stä kertovan, varsin asenteellisen jutun, joka oli otsikoitu ”Laurean opiskelijat veivät vähävaraisia keilaamaan” (Heikkinen 2012). Ymmärrettävästi Työ & toiminta ry:ssä tuolloin työskennelleet ja heidän lisäksi myös moni muu pitkäaikaistyötön oli kokenut tämän hyvin loukkaavaksi. Opiskelijoiden taholta kyse oli kokemattomuudesta johtuneesta työtapaturmasta, sillä he eivät olleet ymmärtäneet pyytää toimittajan tekstiä luettavakseen ennen lehden painamista (Keskustelut syksyllä 2012). Ennakkoluulojen siemen oli valitettavasti kylvetty.

Harjoittelujaksoni aikana työntekijät vaihtuivat jonkin verran, kun toisten kuntouttavan työtoiminnan jakso päättyi ja vastaavasti heidän tilalleen tuli uusia. Työskentelyprosessi oli kuitenkin kokonaisuus ja sen oli tarkoitus tapahtua Työ & toiminta ry:n tiloissa, joten ei ollut mielekästä pyytää tutkimushenkilöksi työntekijää, joka oli jäämässä pois kesken prosessin tai tulossa mukaan vasta myöhemmin. Toisaalta joillakin työntekijöillä oli yleensä ongelmia elämänhallinnan kanssa, enkä uskaltanut luottaa siihen, että he kykenisivät sitoutumaan tällaiseen projektiin. Joukossa oli myös useampi maahanmuuttaja, joiden osallistumisen esteeksi nousi puutteellinen kielitaito, sekä henkilöitä, joiden kyky sosiaaliseen kanssakäymiseen oli rajoittunutta. Muutama potentiaalinen tutkimushenkilö myös ilmaisi suoraan, ettei ole kiinnostunut tällaisesta toiminnasta. Eräs heistä sanoi olevansa ”täysin väsynyt kaikkienkokoisiin kurssiin ja koulutuksiin, joista ei käytännössä kuitenkaan ole mitään hyötyä” (Tutkimuspäiväkirja 10.10.2013).

Henkilökohtaisesti koin tilanteen turhauttavana ja alkuvaiheessa kokemani työskentelyinnostus romahti hetkellisesti. Tilanne kuitenkin laukesi onnellisesti niin, että sain mukaan kaksi vapaaehtoista tutkimushenkilöä. Näiden henkilöiden yksityisyyden suojaamiseksi en kerro heistä enempää, kuin että he ovat eri sukupuolta, eri ikäisiä sekä elävät pitkittänyttä työttömyyttä lukuunottamatta erilaisessa elämäntilanteessa. Pyysin heitä molempia allekirjoittamaan ennen työskentelyprosessia osallistujasopimuksen (Liite 2), jossa on määritelty yhteiset toimintaperiaatteet.

Varsinaisen työskentelyprosessin alkaessa törmäsin uusiin haasteisiin. Ilmoittamanani ajankohdaksi paikalle kyllä kokoontui useampia työntekijöitä, mutta heistä vain harva oli aidosti kiinnostunut työskentelystä. Toteutin kaksi ensimmäistä työskentelyosioita alkuperäisen suunnitelmani mukaan, mutta tämän jälkeen muutin suunnitelmaa ja jatkoin pelkästään kahden vapaaehtoisen tutkimushenkilön kanssa. Kuvaan työskentelyprosessia eri vaiheineen tarkemmin luvussa 6.3. Työskentelyn toteutus.

6.2 Työskentelyn lähtökohdat ja tavoitteet

Lähtökohtana työskentelylle olivat yleensä kuntouttavalle työtoiminnalle asetetut tavoitteet: pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnan ja toimintakyvyn parantaminen sekä näin työelämään paluun edellytysten parantuminen. Käytännön realiteetti kuitenkin on, että nykyisessä työmarkkinatilanteessa paluu työelämään jää useimpien kohdalla kaukaiseksi haaveeksi. Tästä johtuen halusin tietoisesti painottaa teemaa jokaisesta henkilöstä arvokkaana yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä juuri sellaisina kuin olemme, riippumatta esimerkiksi statuksestamme työmarkkinoilla. Tavoitteenani oli, että tarkastelemalla omaa elämäntarinaansa henkilöt oppivat tuntemaan itseään aikaisempaa paremmin, kenties jopa löytämään piilossa olleita taitoja tai kykyjä sekä arvostamaan itseään arvokkaana yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä.

Sinällään viisi osiota käsittävä työskentelyprosessi on niin lyhyt, että sen aikana ei ole mahdollista päästä kovin syvälle oman elämäntarinan tarkastelussa. Esimerkiksi 4WORK-yhteistyöprojektin aikana kehitetyssä työskentelymallissa ”Elämäntarinat voimavaraksi - tarinallinen ryhmä” kokoontumisia oli kaksi kertaa viikossa kolmen kuukauden ajan eli kaikkiaan 24 (4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas 2005, 48). Tällainen työskentelyprosessi vaatii paitsi ohjaajaresurssia, mikä ei suinkaan ole nykyisten säästöpainoiden keskellä itsestäänselvyys, myös voimakasta sitoutumista työskentelyyn osallistuvilta. Tavoitteenani oli kuitenkin kehittää työskentelymalli, joka on mahdollista toteuttaa paikallistasolla käytettävissä olevien resurssien puitteissa ja johon osallistumiskynnys on mahdollisimman matala. Tästä johtuen hylkäsin myös kirjoittamisen työskentelytapana (vrt. Puikkonen & Sandström 2008), koska monelle potentiaaliselle osallistujalle se on liian haasteellinen tapa työstää asioita.

Tehtävät, joita työskentelyprosessin aikana tehdään, eivät ole minun kehittelemiäni. Toki joitakin olen hieman muokannut tätä tarkoitusta varten. Samoja tehtäviä käytetään varsin yleisesti eri yhteyksissä. Olen esimerkiksi itse käyttänyt vastaavia tehtäviä aikaisemmassa työssäni luterilaisen kirkon palveluksessa muun muassa rippikoulutyön puitteissa. Olen saanut vuosien varrella tämäntyyppisiä tehtäviä käyttööni muun muassa toisilta kollegoilta enkä tästä syystä pysty osoittamaan mitään tiettyä lähdettä, mistä ne ovat peräisin.

Koska olin käyttänyt vastaavia tehtäviä jo aiemmin erilaisissa yhteyksissä onnistuneesti, en tämän projektin yhteydessä testannut yksittäisiä tehtäviä. Tehtävien muodostaman kokonaisuuden testaamista varten puolisoni ja eräs tuttavapiiriini kuuluva henkilö lupautuivat tekemään tahoillaan kaikki kokonaisuuteen kuuluvat tehtävät ja antamaan niistä palautetta. Heidän antamansa palautteen mukaan suunnittelemani kokonaisuus oli ”johdonmukainen” ja ”loogisesti etenevä”. Tehtäviä he kommentoivat seuraavasti: ”tehtävät sinällään helppoja,

mutta johdattelevat ajatukset aika syvällisiin juttuihin”, ”hyvä tapa pohtia omaa elämää”. (Tutkimuspäiväkirja 19.10.2013.)

6.3 Työskentelyn toteutus

6.3.1 Minä, elämäntarinan päähenkilö

Ensimmäisen työskentelyosion tavoitteeksi asetin orientoitumisen varsinaiseen työskentelyyn sekä oman elämän subjektiivisuuden vahvistamisen. Muotoilin tälle osiolle otsikoksi ”Minä, elämäntarinan päähenkilö”. Suunnittelin työskentelyn etenevän seuraavasti:

- 1) kuunnellaan J. Karjalaisen kappale ”Sankarit” (sanat liitteenä 3) + johdattelen tulevaan työskentelyyn yleensä sekä tämän osion tehtäviin
- 2) kuvakortit (kuva 4) + itsestä kertominen
- 3) ”Elämäni aakkoset” -tehtävä (liite 4)
- 4) ”Hyvä minä!” -tehtävä (liite 5)

Kuva 4: Laminoituja Minna Immosen kuvakortteja apuna itsestä kertomisessa

Tiistaina aamupäivällä toteuttamaani työskentelyyn tuli mukaan kahdeksan aamuvuorossa ollutta työntekijää ja vastaavaan tuokioon keskiviikkona iltapäivällä kymmenen iltavuorolaisista. (Tutkimuspäiväkirja 22.-23.10.2013.) Aloitus ei ollut kovin lupaava. Olen kirjoittanut tutkimuspäiväkirjaani näiden tuokioiden jälkeen seuraavat kommentit:

”Työskentely alkoi aika nihkeästi. Paikalle kyllä tuli 8 työntekijää, mutta heistä vain muutama tuntui olevan aidosti kiinnostuneita työskentelystä. J. Karjalaisen kappaletta kuunneltiin syvän hiljaisuuden vallitessa, mutta kun siirryttiin

kuvakorttien avulla itsestä kertomiseen, yksi osallistuja siirtyi taukotilassa olevan tietokoneen ääreen surffailemaan nettiin ja pari muutakin kieltäytyi osallistumasta mitenkään. Nämä 2 kyllä jäivät istumaan hiljaa paikoilleen, mutta jotenkin se latisti koko fiiliksen muiltakin, kun nää vaan istu passiivisina siinä. 'Elämäni aakkoset' -tehtävää teki tai yritti tehdä vain pari ihmistä. Tässä vaiheessa mukaan tuli takaisin tietokoneella ollut henkilö, mutta pari muuta poistui kokonaan. Ei siitä oikein mitään tullut, kun ihmiset rupes naureskeleen ja heitteleen tahallaan kommentteja tyyliin: 'O:n kohdalle olut, N:n kohdalle naiset...'. Totesin itsekseni, ettei tätä kannata jatkaa pitempään ja kehotin ihmisiä jatkamaan tehtävän kotona loppuun. Lopuksi tehtiin vielä 'Hyvä minä!' -tehtävä, joka yllättävää kyllä sujui hyvin. Suurin osa jätti 'Elämäni aakkoset' -tehtäväpaperin pöydälle eli eivät siis tee sitä kotonakaan. Yksi osallistujista totesi ennen paikalta poistumistaan: 'Noi sun tehtävät on vähä liian syvällisiä. Ei musta oo tämmösiin.'” (Tutkimuspäiväkirja 22.10.2013.)

”Jos ei eilen mennyt hyvin, niin tänä päivänä tuli kyllä oikein pohjanoteeraus! Heti aluksi oli teknisiä ongelmia enkä meinannu saada J. Karjalaisen kappaletta soitettua ollenkaan, mutta onnistu se nyt kuitenkin. Se olikin sitten ainut, mikä onnistu. Tämä porukka oli aika erilainen kuin eilinen. Paikalla oli kyllä 10 työntekijää, mutta he eivät lähteneet ollenkaan tekemään tehtäviä. Osa löi täysin leikiksi koko homman ja naureskeli vaan. Mukana oli myös muutama maahanmuuttaja enkä ole varma, ymmärsivätkö he edes kaikkea. Kyllähän minä kovasti yritin saada ihmisiä mukaan, mutta tunsin itseni lähinnä sirkuspelleksi. Osallistujien kommentit eivät olleet mitenkään mieltä ylentäviä. Kaikkia en edes muista, mutta pari kuitenkin eli: 'Hei haloo! Noi sun jutut ei oo tästä maailmasta. Mietittä mieluummin todellisii juttui... Vaikka miten kauan joku alkoholiäärä kestää palaa elimistössä.' 'Mä olin 55 vuotta sitte leikkikehäs. Mitä vartemun nyt pitä lähtee leikkiin jotai?'” (Tutkimuspäiväkirja 23.10.2013.)

6.3.2 Elämäntarinan taustatekijät

Toisen työskentelyosion tavoitteeksi määrittelin tutustumisen omiin sukujuuriin. Lyhyen koontumisen aikana ei tietenkään ole mahdollista mennä teemassa kovin syvälle, mutta parhaimmillaan ainakin kiinnostus omia taustoja kohtaan herää. Suunnittelin työskentelyn etenevän seuraavasti:

- 1) kuva myrskyn koettelemasta metsiköstä, jossa pari puuta on kaatunut niin, että niiden juuret ovat irronneet maasta (kuva 5) + sen avulla johdattelen tämänkertaisen työskentelyn teemaan
- 2) kartongille piirrettynä Suomen ”ääriviivat” + käydään läpi, mistä kukin on lähtöisin tai minne sukujuuret ulottuvat
- 3) ”Sukupuuni” -tehtävä (liite 6)
- 4) ”Hyvä minä!” - tehtävä (liite 5)

Kuva 5: Puiden tavoin meillä ihmisilläkin on juuret

Tiistaina kellon tullessa 10.00 taukotilaan oli tullut kuusi työntekijää. Neljä heistä oli ollut mukana edelliselläkin viikolla, mutta mukana oli myös kaksi ensikertalaista. Vastaavasti keskiviikkona klo 14:ntoista aikaan paikalla oli kymmenen työntekijää, jotka olivat kolmea lukuunottamatta olleet mukana edelliselläkin viikolla. (Tutkimuspäiväkirja 29.-30.10.2013.) Koska ensimmäiset työskentelyt eivät olleet oikein toimineet, valmistauduin näihin toisiin kyselevällä mielellä. Olen kirjannut tutkimuspäiväkirjaani tuntemuksiani seuraavasti:

”Huomenna on tarkoitus toteuttaa aamuvuorolaisten porukalle toinen työskentelyosio ja keskiviikkona on sitten vastaava iltavuorolaisille. Rehellisesti sanottuna epäilyttää koko homma. Omaan elämäntarinaani tutustuminen ja sen työstäminen eivät vaan tunnu kiinnostavan näitä ihmisiä. Mutta pakko kait se on yrittää, kun pitäis kuitenkin opparikin saada kasaan.” (Tutkimuspäiväkirja 28.10.2013.)

Pyrin parhaani mukaan jättämään omat epäilykseni taustalle ja innostamaan työntekijöitä aktiiviseen osallistumiseen. En kuitenkaan onnistunut tässä toivomallani tavalla. Työskentelyiden jälkeen olen kirjoittanut tutkimuspäiväkirjaani:

”Tänään työskentely alkoi kohtuullisen mukavasti. Tosin sain kommentteja heti alkuun siitä, että piirtämästäni Suomen kartasta puuttuivat sotien jälkeen Neuvostoliitolle luovutetut alueet. Tämä oli valitettava unohdus, sillä yhden osallistujan sukujuuret olivat juuri tuolla alueella. Pahoittelin omaa ajattelemattomuuttani, mutta eihän se tietenkään tilannetta täysin korjannut. Merkitsimme kartalle paikkakuntia ja muutama osallistuja innostui muistelemaan, keitä julkisuuden henkilöitä kyseisiltä seuduilta oli lähtöisin. Nyt minäkin tiedän muun muassa, että Katri Helena ja Seppo Rätty ovat Tohmajärveltä, läheltä itärajaa. Innostus kuitenkin lopahti, kun oli aika siirtyä seuraavaan 'Sukupuuni-tehtävään'. Tässä vaiheessa yksi henkilö päätti poistua paikalta kokonaan. Mennessään hän jupisi jotain tyyliin: 'Mitä vitun välii sillä on keitä mun perheeseen ja sukuun kuuluu...' Muutama osallistuja täytti omaa sukupuutaan, mutta loput tyytyivät piirtelemään paperiin ihan muita juttuja tai jättivät sen täysin tyhjäksi. Keräilin niitä sitten pöydältä, kun oli lopeteltu.” (Tutkimuspäiväkirja 29.10.2013.)

”Mun omat fiilikset lopahti tänään, kun satuin kuulemaan n. ½ tuntia ennen työskentelyn alkua kahden työntekijän keskinäisestä jutustelusta osan. Toinen kuului kyselevän, että aikooko toinen osallistua kohta alkavaan ryhmään ja tämä vastasi suunnilleen näin: 'Vittu! Mua mitkään Laurean ämmät ja niiden jutut kiinnostaa.' Rehellistä palautetta siis... Mutta asiakastyössä kun ollaan, niin kokosin hetken itseäni naisten vessassa ja menin sitten hymyillen taukotilaan aloittamaan tämän päivän työskentelyä. Jo viime viikolla totesin, että tämä keskiviikon porukka on erilainen kuin tiistain vastaava. Eilen työskentely edes alkoi kohtuullisen mukavasti, mutta tänään oli nihkeätä alusta asti. Karttaan kyllä kirjailtiin paikkakuntia ja kun mukana oli muutama maahanmuuttaja myös heidän kotimaidensa nimiä, mutta porukka oli koko ajan melko passiivista. Siinä vaiheessa, kun siirryttiin 'Sukupuuni'-tehtävään, useampi poistui paikalta. Jäljelle jääneistä muutama tuntui keskittyvän sukupuunsa täyttelyyn, kun taas toiset tyytyivät tuijottamaan tyhjää paperia, käärimään sätkää tai juttelemaan vieruskaverin kanssa aivan muista asioista. Työskentelyn päätyttyä keräilin siten eilisen tapaan näitä tehtäväpapereita pöydältä. Poistuessaan taukotilasta yksi osallistuja sanoi minulle: 'Toi psykologia, vai mitä se ny onkaan, se saa tunteen niinku ittesä tyhmäksi ja sillee. Sori, ei millää pahalla, mut tää oli mun osalta viimeinen kerta täs ryhmäs.' Mitäpä siihen olis voinut sanoa? Jäin pohtimaan, pukiko tämä henkilö sanoiksi useamman muunkin tuntemuksia.” (Tutkimuspäiväkirja 30.10.2013.)

Kaksi ensimmäistä työskentelykertaa eivät siis olleet sujuneet odotusteni mukaisesti. En kokenut mielekkääksi jatkaa työskentelyä tässä muodossa. Toisaalta taas opinnäytetyöskentelyni edettyä jo tähän vaiheeseen minulla ei myöskään ollut kiinnostusta lähteä tekemään suunnitelmaani kovin radikaaleja muutoksia. Siksi päädyin jatkamaan työskentelyprosessia kahden vapaaehtoisen tutkimushenkilöni kanssa.

6.3.3 Elämäntarina pääpiirteissään

Työskentelyprosessi jatkui tästä kolmannesta osiosta eteenpäin kahden tutkimushenkilöni kanssa yksilötyöskentelynä molempien kanssa erikseen. Käytännön syistä johtuen toimimme siten, että annoin heille tehtävät ohjeineen ja he tekivät ne kotona omalla ajallaan. Sopivana ajankohtana kävimme sitten Työ & toiminta ry:n tiloissa purkukeskustelua kulloisistakin tehtävistä.

Kolmannen työskentelyosion tavoitteeksi määrittelin kokonaiskuvan hahmottamisen omasta elämäntarinasta. Tätä varten annoin työskentelyyn osallistujille seuraavat tehtävät:

- 1) ”Mielikuvamatka omaan menneisyyteen” -tehtävä (liite 7)
- 2) ”Elämänviivani”-tehtävä (liite 8)
- 3) ”Hyvä minä!” -tehtävä, versio 2 (liite 9)

Tiedostin toki, että tällainen työskentelytapa ei ole paras mahdollinen, mutta käytettävissä olleiden resurssien puitteissa se tuntui järkevimmältä vaihtoehdolta. Olen kirjannut tutkimuspäiväkirjaani purkukeskusteluiden yhteydessä viikolla 46 esiin tulleita asioita seuraavasti:

”Takana on nyt ensimmäinen yksilötyöskentelynä tapahtunut osio. Molemmat henkilöt olivat kärsineet ryhmässä tapahtuneiden työskentelyiden aikana vallinneesta levottomasta ilmapiiristä ja siitä, että osa porukasta ei ottanut työskentelyä lainkaan vakavissaan. Tässä suhteessa suunnitelman muutos oli siis hyvä juttu. Toki nyt mukana ovat vain nämä kaksi henkilöä ja työskentelystä ehkä olisi voinut olla kiinnostunut jokunen muukin, mutta omat resurssini eivät nyt riittäneet siihen, että olisin lähtenyt kartoittamaan muiden kiinnostusta. Toisaalta sain palautetta siitä, että tehtävien tekeminen itsekseen kotona vaatii muun muassa asioiden järjestelyä onnistuakseen: jos samassa taloudessa asuu muita, pitää järjestää omaa aikaa ja rauhallinen tila; puhelin pitää muistaa laittaa hiljaiseksi, vaikka onkin kotona; häiriötekijäksi voi osoittautua myös huomiota kaipaava lemmikkieläin... Tehtävät olivat kuulemma olleet ’mielenkiintoisia’, ’hyviä’, ’pistivät ajattelemaan’ ja ’näky että monenlaista on ollu, mutta niistäkin on selvitty’. Tulkintani käymieni keskustelujen jälkeen on, että tavoite ’kokonaiskuvan hahmottaminen omasta elämäntarinasta’ tuli saavutettua.” (Tutkimuspäiväkirja 14.11.2013.)

6.3.4 Elämäntarinan tärkeitä kohtia

Neljännän työskentelyosion olin suunnitellut syventämään kolmannessa osiossa alkanutta tutustumista omaan elämäntarinaan. Samalla sen tavoitteena oli vahvistaa työskentelyyn osallistuneiden tunnetta oman elämän subjektiivisuudesta. Tähän osioon kuului kolme tehtävää:

- 1) ”Muistoja vuosien varrelta” -tehtävä (liite 10)
- 2) ”Elämäni nyt” -tehtävä (liite 11)
- 3) ”Hyvä minä!” -tehtävä, versio 2 (liite 9)

”Muistoja vuosien varrelta” -tehtävä nosti odotetusti pintaan voimakkaitakin tunteita. Muistoihin on toki välillä hyvä palata, mutta halusin tietoisesti tuoda osallistujien ajatukset myös nykytilanteeseen tehtävän ”Elämäni nyt” avulla. Olen kirjannut tutkimuspäiväkirjaani viikolla 47 käytyjen purkukeskustelujen annista muun muassa:

”Olen saanut kuulla tällä viikolla monia tärkeitä muistoja tutkimushenkilöiden elämänmatkan varrelta: muun muassa lapsuus- ja nuoruusvuosiin liittyviä tapahtumia, muistoja ensirakkaudesta, muistoja ikimuistoisesta matkasta, vanhemmaksi tulosta. Muistoihin palaaminen oli herättänyt varsin voimakkaita tunteita, mikä oli odotettavissakin. Toinen henkilö kertoi, että hänen mieleensä oli palannut myös joitakin menneisyyteen liittyviä ikäviä muistoja, vaikka hän oli tietoisesti halunnut palata hyviin hetkiin. Puhuimme pitkään näistä hänen ikävistä muistoistaan ja tämän tuokion jälkeen hän sanoi olonsa keventyneen. ’Elämäni nyt’ -tehtävän kautta henkilöt miettivät omaa elämäntilannettaan tällä hetkellä. Ikävänä asiana tuli odotetusti esiin pitkittynyt työttömyys ja sen aiheuttama tiukka taloustilanne. Muutoin kumpikin tutkimushenkilö tuntuu olevan elämäänsä varsin tyytyväinen. Hyvinä asioina he toivat esiin muun muassa läheisensä, terveyden, asunnon, lemmikkieläimen, mukavat harrastukset. Puhuimme kummankin kanssa siitä, että jos rahaa olisi käytettävissä enemmän se toki helpottaisi elämää monessa kohdin, mutta raha ja materia eivät kuitenkaan ole niitä elämän tärkeimpiä asioita eivätkä ne tee ihmistä onnelliseksi.” (Tutkimuspäiväkirja 20.11.2013.)

6.3.5 Elämäntarinan jatko

Viidennen ja samalla viimeisen osion varasin tulevaisuudelle. Annoin tälle osiolle otsikoksi ”Elämäntarinan jatko” ja määrittelin sen tavoitteeksi oman tulevan elämän hahmottelun. Tätä varten pyysin osallistujia työstämään kollaasin tulevaisuuteen liittyvistä haaveistaan ja toiveistaan (liite 12). Sen lisäksi pyysin heitä tekemään jo tutuksi tulleen ”Hyvä minä” -tehtävän (liite 9) sekä kuuntelemaan vielä lopuksi esimerkiksi YouTubesta J. Karjalaisen kappaleen ”Sankarit” (liite 3).

Tulevaisuuteen liittyvien haaveiden ja toiveiden työstäminen antaa mahdollisuuden mielikuvituksen rajattomalle käytölle, mutta molemmat tutkimushenkilöt olivat ”jalat tukevasti maanpinnalla” -ihmisiä. Tämän viimeisen työskentelyosion jälkeen olen kirjoittanut tutkimuspäiväkirjaani muun muassa:

”Tutkimushenkilöt ovat molemmat ’käytännön ihmisiä’, joille abstrakti ajattelu yleensä on vieraampaa. Tästä johtuen myös tulevaisuuden pohtiminen oli ollut hieman haasteellista. Tulevaisuuteen liittyvissä haaveissa ja toiveissa ei kummankaan henkilön osalta tullut esiin mitään kovin radikaalia. Toki toinen henkilö oli liittänyt mukaan haaveen lottovoitosta, minkä jälkeen voisi esimerkiksi matkustella. Muuten toiveet ja haaveet olivat hyvin realistisia, nykyisen elämäntilanteen pohjalta nousevia. Esiin tulivat muun muassa terveenä pysyminen, työpaikan löytyminen ja enemmän ikää omaavan henkilön kohdalla eläkkeelle siirtyminen, lasten ja lastenlasten kasvun seuraaminen sekä toive siitä, että heidän elämänsä sujuisi ongelmitta.” (Tutkimuspäiväkirja 28.11.2013.)

7 Työskentelyprosessin vaikuttavuus

Tutkimushenkilöt olivat motivoituneita työskentelyyn, mikä näkyi paneutumisessa tehtävien tekemiseen (Tutkimuspäiväkirja 14.11.2013, 20.11.2013, 28.11.2013). Pyysin molemmilta myös palautetta työskentelystä kokonaisuutena. Tätä varten laadin yksinkertaisen palautelomakkeen (liite 13), jonka toinen tutkimushenkilö täytti kotonaan ja palautti minulle. Toisen henkilön kanssa kävin vastaavia asioita läpi vapaamuotoisesti keskustellen. Molemmat kokivat työskentelyn aikana tehdyt tehtävät mukaviksi ja hyödyllisiksi. He myös voisivat suositella tällaista työskentelyä kavereilleen. Tosin tässä kohtaa palautelomakkeen täyttänyt henkilö oli vastannut ”ehkä” ja kirjoittanut selitykseksi: ”Ei toimi kaikilla, muuten kyllä”. Olin varannut palautelomakkeeseen mahdollisuuden antaa myös vapaamuotoista palautetta. Kirjallisesti vastannut henkilö oli kirjoittanut tähän kohtaan: ”Laittoi ajattelemaan itseään ja omaa elämää. Sitä ei tule usein tehtyä.” Toisen henkilön kanssa käymässäni suullisessa keskustelussa ei tältä osin tullut uutta tietoa. (Tutkimuspäiväkirja 29.11.2013.)

Lisäksi selvitin työskentelyn vaikuttavuutta pienimuotoisen narratiivisen tutkimuksen avulla. Käytännössä tämä tapahtui siten, että pyysin molempia tutkimushenkilöitä kertomaan vapaamuotoisesti oman elämäntarinansa ennen työskentelyprosessin alkua sekä toistamiseen sen jälkeen. Äänitin nämä molemmat suullisesti kerrotut tarinat ja litteroin ne myöhemmin, jotta pystyin vertailemaan näitä eri ajankohtina kerrottuja elämäntarinoita. Tavoistani työstää tutkimusaineistoani olen kertonut tarkemmin luvussa 2.2. Narratiivinen tutkimus. Molempien tutkimushenkilöiden osalta elämäntarinoissa tapahtui positiivisia muutoksia. Erilaisten tapahtumien kuvauksissa lisääntyivät yksityiskohtien määrät, esiin nousi kertojien tuntemuksia erilaisissa tilanteissa ja kertojien suhtautuminen omaan elämäntarinaansa muuttui kokonaisuu-

nessaan hyväksyvämmäksi ja arvostavammaksi. Selvyyden vuoksi olen nimennyt tutkimushenkilöt ”Henkilö A:ksi” ja ”Henkilö B:ksi”. Henkilöiden yksityisyyden suojaamiseksi olen muun muassa korvannut tarinoissa esiintyvät paikannimet sekä henkilöiden nimet yksittäisillä kirjaimilla, siten että ensimmäinen esiintyvä nimi on korvattu kirjaimella ”C”, toinen kirjaimella ”D” ja niin edelleen.

7.1 Henkilö A:n elämäntarinat

Ensimmäinen elämäntarina on äänitetty 10.10.2013. Sen kesto on 52 min 38 s. Ilmeisesti tieto siitä, että kerrottu tarina äänitetään ja nauhurin näkeminen tilassa olleella pöydällä loi jännittyneisyyttä Henkilö A:n mieleen. Alussa hän hieman epäröi, mistä hänen pitäisi aloittaa ja hän myös kysyy minulta: ”Mistä mä nyt alotan?” Kehotan häntä aloittamaan esimerkiksi lapsuudestaan ja alkuun päästyään hän selvästi vapautuu. (Henkilö A, tarina 1.)

Alun epäröinnin jälkeen kerronta etenee sujuvasti eikä hiljaisia hetkiä juurikaan ole. Kokonaisuutena kerronta on poukkoilevaa siten, että eri elämänvaiheisiin liittyvät tapahtumat seuraavat toisiaan välillä epäloogisessa järjestyksessä. Esimerkiksi kerrontaa pitkittyneestä työtömyydestä seuraa sujuvasti lapsuuden kesien muistelu. Toisessa kohtaa tarinaa henkilö A puolestaan kertoo ensin sisaruksistaan, mutta siirtyy heti tämän jälkeen katkelmaan omasta työhistoriastaan.

”Sitte oon ollu työttömänä. Useamman vuoden jo. Ja kun on ikää... Sen rupes huomaamaan jo, ku oli 45, että otettiin mielummin nuorempia. --- Siellähän sitä lapsuudessa tuli C:ssä käytyä joka kesä, D:stä päin. Siellä on sukua vieläkin.”

”Mä oon sisarussarjasta vanhin. Systeri on sitte. Siskon kans ei oo ku vuosi ja kaks viikkoo ikäerroo. Sitte mä oon ollu kaks ja puol ku velipoika on syntyny. --- E -tehtaalla tuli oltua 8 vuotta. Se loppu sitte tuotannollisista ja taloudellisista syistä. Tietää kyllä... Vieläkin muistan E:n teon, mistä se lähtee. Alusta loppuun. Siinä on kuitenkin monta eri työvaihetta.” (Henkilö A, tarina 1.)

Toinen leimaava piirre tässä tarinassa (Henkilö A, tarina 1) on se, että Henkilö A kertoo itsensä lisäksi varsin paljon myös muista ihmisistä joko suoraan tai välillisesti. Oman perheen jäsenten lisäksi esiin tulevat muun muassa kummisetä ja -tätä sekä laaja serkkujen joukko.

”Kummisetä täytti tänä vuonna 87. Ens vuonna 88, jos elinpäiviä sinne asti riittää. Kummitätä kun sai sen aivoinfarktin, niin ne muutti palvelutaloon. Sillon ne myi oman kotipaikkansa. No, sehän sano toissakesänä, että hän ellää 100-vuotiaaksi. Se on mun isän veli. Se on aino veljeksistä, sisarussarjasta, joka on ennää elossa. Kaikki muut on kuolleet jo.”

”Ne on vähän hajaantunu serkukset sinne ja tänne. Meillä on kerran vuodessa serkkupäivät. Se on ollu nyt jo usseamman vuoden ajan. Siitä on tullu ny jo ta-pa.”

Omalta osaltaan tämä tietysti kertoo henkilön sosiaalisesta luonteesta ja laajasta ihmissuhdeverkostosta, mutta toisaalta henkilö itse, oman elämäntarinansa päähenkilö, jää välillä taustalle.

Henkilö A:n toinen elämäntarina on äänitetty 25.11.2013. Kestoltaan se on hieman pidempi kuin ensimmäinen eli 58 min 13 s. Tällä kertaa henkilö A aloittaa kerronnan heti vapautuneesti, ja tarina etenee sujuvasti. Kerronnan päätteeksi hän katsoo tilan seinällä olevaa kelloa ja toteaa naurahtaen: ”Tulihan tässä melkeen tunti höpistyä.” Kokonaisuutena tämä tarina etenee ensimmäiseen tarinaan verrattuna huomattavasti johdonmukaisemmin, ja rönsyilyä on vähemmän. Myös muihin henkilöihin liittyvä kerronta on vähentynyt ja nyt se rajoittuu oman perheen jäseniin, joiden elämä linkittyy vahvasti henkilö A:n elämään. (Henkilö A, tarina 2.)

Tässä toisessa tarinassa (Henkilö A, tarina 2) esiin tulevat eri elämänvaiheisiin liittyvät tapahtumat ovat pitkälti samoja kuin aiemmassakin tarinassa. Erona on kuitenkin se, että nyt tapahtumat tulevat kerrotuiksi yksityiskohtaisemmin ja joissakin kohdissa mukana on myös kertojan tuntemuksia noilta ajoilta. Molemmissa tarinoissa tulevat esiin muun muassa kaksi isoa elämänmuutosta: lapsen muuttaminen toiselle paikkakunnalle ja isän kuolema vain lyhyen sairausjakson jälkeen.

”...tytär ja vävy assuu F:ssä sitte. Tullee kohan siitä ens vuonna jo kaks vuotta ku ne sinne muutti?” (Henkilö A, tarina 1.)

”Kyllä se vähä tuntu silloin ku noi... G:ltä pois... Ku H ja I muutti. Vävy ku sai uuden työpaikan ja työpiste muuttu F:lle nii, nii sitte likkakin vaihto. Se sai sieltä töitä.” (Henkilö A, tarina 2.)

- - -

”Isän kuolemakin oli silleen, että mä kerkisin just käydä kattomassa. Isä oli silloin J:n aluesairaalassa. Ihoo kosketin, niin se oli semmonen kylmän kostea. Eikä kerinny sitte... Ku mä pääsin kotio, niin kaks tuntii mä kerkisin oleen kotosalla, ku saman illan aikana sitte kuoli.” (Henkilö A, tarina 1.)

”Mä muistan sen, ku isä joutu J:n sairaalaan, nii se oli Isänpäivä sillo. Mä mietin, että meenkö kattoon sinä iltana vai seuraavana päivänä. Onneks kävin sitte... Sillon oliko se perjantai- vai lauantai-ilta... Mä kerkisin kaks tuntia olla kotona, ku äiti soitti, että isä on poistunu tästä maailmasta. Ja kyllä mä sen aa-

vistinkin, ku mä menin... Ku sen iho oli sellanen kylmä, kostee tai semmonen jostenkin... Mä arvasin siitä. Mullaki oli isän kuoleman jälkeen molemmat käsivarret punasta näppylää täynnä... Mä reagoin sillä lailla. Se oli kaheksan viikkoa, nii sitte ne hävis. Kävin mä siitä lääkäriissäki, mutta lääkäri sano, että jos se ei kaheksassa viikossa mee ohi, nii tuu sitte uudestaan. Ei tarvinnu.” (Henkilö A, tarina 2.)

Toinen tarina tuo henkilöstä A esiin myös päättäväisyyden, minkä avulla hän on selvinnyt hankalistakin vaiheista, kuten avioerosta ja siihen liittyneistä tapahtumista, eteenpäin.

”Yheksän vuotta olin aviossa. Sitte tuli ero.” (Henkilö A, tarina 1.)

”24 -vuotiaana menin naimisiin. Yheksän vuotta kerittiin olla aviossa ennen ku meille tuli ero. Mies oli varma, että hän saa lapset, mutta... Noi sosiaalitoimiston ihmiset kyseli kaikki alkoholinkäytöt sun muut. Kävihän se ex-mies vielä eron jälkeen käyttämässä, ku mulla valot palo ja yhen kerran se tuli keskellä yötä omilla avaimilla sisälle. Mä sanon, että avaimet tohon keittiön pöydälle. Kyllä mies laitto lippalakin päähän ja lähti.” (Henkilö A, tarina 2.)

Henkilö A ei kerro ensimmäisessä tarinassaan (Henkilö A, tarina 1) mitään mahdollisista toiveistaan ja haaveistaan tulevaisuuden suhteen. Jälkimmäisestäkin tarinasta (Henkilö A, tarina 2) löytyy vain muutama viittaus elämäntarinan mahdolliseen jatkoon. Käytännönläheisenä ihmisenä Henkilö A:n toiveet ja haaveet tulevaisuudenkin suhteen ovat hyvin konkreettisia. Hän tuntuu hyväksyneen tosiasiana sen, että paluu työelämään on epätodennäköinen. Elämään on kuitenkin löytynyt mielekästä sisältöä. Asia ei tule suoraan esiin, mutta itselleni jäi tuntuma, että hän odottaa tulevaisuudessa hämmöttävää eläkkeelle siirtymistä. Lapset ja lastenlapset ovat hänelle tärkeitä, mikä näkyy myös tulevaisuuden odotuksissa.

”Kyllä mä oon aikani kotonakin saanu kulumaan, vaikka mä en missää töissä... Työttömänä ollu jo useamman vuoden. No, nyt täällä oon ollut... Vielä ku sais elää, nii että näkis lastenlasten kasvavan... Ripillepääsyt sun muut.” (Henkilö A, tarina 2.)

7.2 Henkilö B:n elämäntarinat

Elämäntarinoista ensimmäinen on äänitetty 14.10.2013. Sen kesto on 72 min 18 s. Henkilö B aloittaa tarinansa kertomalla etunimensä ja syntymäaikansa. Tämän jälkeen hän jatkaa varhaiseen lapsuuteensa liittyvistä muistoista kouluiän ja nuoruusvuosien kautta aikuisuuteen ja nykyhetkeen. Kerronta etenee pitkälti kronologisessa järjestyksessä, mutta toki mukaan mahtuu muutama takauma aiempiin tapahtumiin. Henkilö B:n kerrontatapa on hyvin rauhallinen

ja kerronnan katkaisevat ajoittain lyhyet, noin 10 - 20 s:n mittaiset, hiljaiset hetket. (Henkilö B, tarina 1.)

Kerrontaa leimaa Henkilö B:n (Henkilö B, tarina 1) vähättelevä suhtautuminen omiin muistoihinsa ja kokemuksiinsa. Hän toteaa useamman kerran muun muassa:

”Nää on nyt vähä ykspuolisia muistoja.”

”Että semmosta. Eipä siinä sen ihmeempää.”

Tarinasta (Henkilö B, tarina 1) nousee esiin yhtenä vallitsevana teemana Henkilö B:n luontainen arkuus ja sen aiheuttamat ongelmat muun muassa sosiaalisissa tilanteissa. Toki ikävuosien ja elämäkokemuksen myötä rohkeutta sekä itseluottamusta on tullut lisää.

”Niiltä ajoilta on taas muistoja, että oli vähä sellane... Alko enemmän jännittää... Varsinkin, ku tuli sillonen... Ei se nyt esikoulua ollu, mut kuitenkin ku alettiin opettaa lukemista ja kirjottamista jo päiväkodissa. Niin jotkut osas jo kirjoitella tosta vaan ja minä en edes nimeäni, ku mä en nyt ollu niin hirveesti kiinnostunu. Se nolotti ja hävetti mennä sinne taululle koittaa kirjottaa sukunimeä ku ei siitä tullu mitään... Ei osannu... Ja kaikki katto.”

”Uskonnossa ku piti opetella näitä Raamatun tarinoita ulkoa, niin se nolotti luokan edessä puhua. Ei siinä mitään, mut jos siinä tuleekin... Mokaakin jotenkin. Sehän on aivan hirveetä, ku muut näkee.”

”Ja luokkabileitä oli jonkin verran... Yksissäkään en käyny, ku tuota, ujustutti ja arastutti. Siellä sitte vielä tanssittiin ja... Herra jesta sentään, olis pitäny tyttöön koskeakin.”

”Tuntu hirveen helpolta ja hyvältä jutella... Siinä me sitten tapailtiin jokunen kerta varmaan ja... Alettiin seurusteleen sitten.”

”Mä en halunnu isompia häitä. En nyt oo sellanen esiintyjäpersoonana, niin että...”

”Sitä pitäs osata myydä itsensä työnantajapuolelle, mut ku ei multa oikeen onnistu tuo itsensä kehuminen.”

Toinen vallitseva teema tarinassa (Henkilö B, tarina 1) on työ. Sillä on ollut tärkeä merkitys Henkilö B:n elämässä jo nuoresta lähtien. Työstä saatu positiivinen palaute on ollut tärkeää, mutta toisaalta hän vähättelee omaa työpanostaan.

”Jaoin ekana mainoksia isoveljen kanssa. Oltiin käyty suoraan kysymässä lähellä olleelta kauppiaalta. Myöhemmin sitte jakelin ihan jakelufirman kautta ja mainoksia oli tietty enemmän. Sitä oli aina pari kolme tuntia yhtenä arki-iltana viikossa.”

”15 -vuotiaana olin ensimmäisen kesän töissä. Isä oli hankkinu sen paikan K:sta. Se oli silloin siellä töissä. Siellä tuli sitte oltua useampana kesänä.”

”Olin ollu kesän L:ssä töissä ja kun ammattiopinnot loppu, niin sain sitte homman sieltä.”

”Työnantaja vaihtu muutamaan otteseen, mutta töitä aina riitti. Välillä painettiin pitkääkin päivää...”

”Meillä oli hyvä porukka. Se oli semmonen yhteisö, johon kuulu.”

”Olivat siellä kuulemma tyytyväisiä, ett saivat hyvän työntekijän (naurahtaa)... Niin. Pomo kait oli antanu muulle porukalle vähä palautetta, ku monta kertaa... Ku siellä oli eri tilanteita päällä, niin mä olin se, joka ties, ett miss... Mikä niinku on kokonaistilanne ja mitä siellä on ja ne muut siellä keskitty omaan sosiaaliseen elämään tai mihin ny millonki. Mut se nyt oli aika suoraviivasta hommaa. Tietty välillä tuli jotain erikoistapauksia, mut siinä ne meni.”

Työttömäksi jääminen oli kova isku. Henkilö B tuntuu hyväksyneen työttömyytensä, mutta mielessä elää toive pääsystä takaisin työmarkkinoille.

”Kyllä siinä elämältä putos pohja vähäks aikaa. --- Onhan sitä näinki pitäny selvitä, mutta tietysti töitä olis mukava saada.” (Henkilö B, tarina 1.)

Toinen Henkilö B:n elämäntarina on äänitetty 27.11.2013. Kestoltaan se on 71 min 54 s eli lähes saman mittainen kuin ensimmäinen. Kerronta on sujuvaa ja tapahtumat etenevät kronologisesti kuten ensimmäisessäkin tarinassa. Henkilö B:n kerrontatapa on jälleen rauhallinen, tosin nyt mukana on lyhyehköjä taukoja huomattavasti vähemmän. (Henkilö B, tarina 2.)

Toinen tarina sisältää pitkälti samat tapahtumat kuin ensimmäinenkin, mutta nyt esiin tulee enemmän tapahtumiin liittyviä yksityiskohtia sekä Henkilö B:n tuntemuksia kyseisissä tilanteissa. Huomiota kiinnittää myös se, että ensimmäisen tarinan sisältämät omia muistoja ja kokemuksia vähättelevät kommentit ovat nyt jääneet kokonaan pois. Henkilö B kertoo molemmissa tarinoissaan muun muassa armeija-ajastaan sekä työttömäksi jäämisestään.

”Armeijan ensimmäinen päivä on jäänyt mieleen... Siinä ku tuli ensimmäinen ruokailu ja istu alas niin tuntu, ett voi hemmetti, täähän on ihan helvettii. Mut oikeestaan sen jälkeen se lähti menemään.” (Henkilö B, tarina 1.)

”Sitten tuli armeijaan meno. Siinä ensimmäisenä päivänä kyllä tuntu, että voi helvetti, mihkä on joutunu. Mut se jäi sitte siihen. Kyllähän sitä välillä oli kai-kenlaista, mutta siellä nyt oli kumminkin koko ajan porukkaa siinä ja ihan oh-jattua tekemistä. Niin siellä yleensä ottaen viihty ihan hyvin. Siinä se työpäivä tehdään ja sitte on siinä vapaa-aikaa sekalaisessa seurassa... Kyllähän siellä tu-pakavereina oli entinen linnakundi ja yks, joka on niinku normaalisti rypänny vaan, mutta siellä se nyt oli ihan OK. Ei siinä mitään. Ihan mukavia, kivoja tyyppejä. Kaikille se homma ei kyllä sopinu niin, että sieltä useampi jäi... Hävis niinku punttiksellle tai muuten.” (Henkilö B, tarina 2.)

- - -

”Kyllä siinä elämältä putos pohja vähäks aikaa.” (Henkilö B, tarina 1.)

”Se oli jonkin aikaa semmosta epävarmaa. Sitte tuli tieto, että hommat loppuu. Aluks sitä oli vaan vihanen ja katkera. Kait sitä purki sitte kotona... Unikaan ei oikein tullu iltasin silmään... Enhän mä nyt tässä maassa ainut työtön oo, mutta ku se jysähtää omalle kohdalle, niin... Kyllä siinä elämä pysähtyy. Mut tietty pakkohan se oli eteenpäin mennä jotenkin.” (Henkilö B, tarina 2.)

Ensimmäisessä tarinassaan Henkilö B kertoo nykyisestä elämästään vain ohimennen, mutta tässä toisessa tarinassa se on saanut enemmän tilaa. Samoin tulevaisuuteen liittyvät toiveet ja haaveet tulevat laajemmin esiin.

”Työttömänä oon sitten ollu jo hyvän aikaa. Jotain kursseja on ollu ja semmos-ta. Nyt oon sitten täällä.” (Henkilö B, tarina 1.)

”Työttömänä on sitte tullu oltua, ku töitä ei oo löytyny. Oon yrittäny pitää ko-tonakin semmosta normaalia päivärytmiä, ett aamulla ylös ja siinä päivän mit-taan, mitä ny millonkin sitte. Onhan noita joitakin kursseja tullu käytyä, mutta eipä niistä oo apua ollu työnsaamisen kannalta. Tää on tää TT ollu hyvä juttu, vaikka onkin vaan 4 tuntia päivässä. Se tuo elämään aikataulua ja täällä on niinku osa porukkaa.” (Henkilö B, tarina 2.)

”...tietysti töitä olis mukava saada.” (Henkilö B, tarina 1.)

”Töihin toivosin pääseväni. Kyllähän sitä elämä näinkin menee, mutta kyllä sitä mielellään vielä töitä tekis. Eikä tarttis sitte niin kituuttaa rahankaan kans. Ei musta koulunpenkille enää tän ikäsenä. Muuten sitte... Ett elämä niinku menis eteenpäin tasasen rauhallisesti. Ei mitää sairauksia tai semmosia ja että M sais koulut käytyä ja sitte joskus omaan elämään.” (Henkilö B, tarina 2.)

8 Johtopäätökset ja pohdintaa

Työ & toiminta ry:n taholta minulle annettiin mahdollisuus suunnitella ja toteuttaa ”Oma elämäntarinani” -työskentelyprosessi vapaasti, toivomallani tavalla. Alkuperäinen suunnitelmani työskentelystä avoimena ryhmänä asiakkaiden ”työaikana” Työ & toiminta ry:n tiloissa osoittautui jo alkuvaiheessa toimimattomaksi. Kahden vapaaehtoisen tutkimushenkilön kanssa jatkunut työskentely kuitenkin sujui hyvin ja tuotti positiivisia tuloksia. Tämä on mielestäni selkeä osoitus siitä, että toimintamalli sinänsä on onnistunut, mutta käytännön toteutusta on vielä kehitettävä. Kaikki ”Oma elämäntarinani” -työskentelymalliin kuuluvat osiot on sinänsä mahdollista toteuttaa niin ryhmänä tapahtuvissa kokoontumisissa kuin yksilötyöskentelynä.

Oman elämäntarinan työstäminen on parhaimmillaan antoisa prosessi, mutta onnistuakseen se vaatii kiinnostusta tällaista työskentelyä kohtaan. Suurelta osalta kohderyhmääni kuuluneista asiakkaista se tuntui puuttuvan. Tästä kertoo omien havaintojeni lisäksi palaute, jota kaksi vapaaehtoista tutkimushenkilöä antoivat eri yhteyksissä. Näin ollen työskentely olisi todennäköisesti sujunut paremmin suljetussa ryhmässä, johon asiasta kiinnostuneet henkilöt olisivat ilmoittautuneet ennakolta ja joka olisi kokoontunut työajan ulkopuolella.

En kuitenkaan halua täysin hylätä alkuperäistä ajatustani avoimessa ryhmässä tapahtuvasta toiminnasta. Tällöin on ensiarvoisen tärkeää tutustua potentiaaliin osallistujiin kunnolla ja saavuttaa heidän luottamuksensa. Opinnäytetyöskentelyni puitteissa aikataulu asetti omat rajoituksensa, eikä minulla ollut riittävästi aikaa. Olin varannut harjoitteluni kaksi ensimmäistä viikkoa pelkästään siihen, että olen asiakkaiden parissa, tutustun heihin ja pyrin luomaan luottamuksellista ilmapiiriä. Kaksi viikkoa oli kuitenkin liian lyhyt jakso tähän. Tästä kertoo omalta osaltaan sekin, että harjoitteluni loppupuolella kävin yksittäisten työntekijöiden kanssa useita kahdenkeskisiä keskusteluja, joiden yhteydessä tuli esiin arkaluontoisiakin asioita. Toisaalta harjoittelujaksoni päättyessä Työ & toiminta ry:n Hyvinkään toimipisteen päällikkö Arto Kranttila totesi asiakkaiden antaneen toiminnastani hyvää palautetta (Kranttila 2013).

Pidempi tutustumisjakso olisi antanut myös itselleni huomattavasti paremmat valmiudet lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan asiakkaille suunnattua toimintaa. Kohderyhmästäni val-

taosa oli niin sanotusti työväestöön kuuluvia miehiä, joiden ajattelu- ja toimintatavat ovat hyvin erilaisia kuin itselläni, keskiluokkaisella naisella. Nyt jälkikäteen tarkasteltuna kehittämäni toimintamalli pohjautuu liikaa omiin lähtökohtiini, mikä varmasti vaikeutti asiakkaiden mukaan tuloa. Miesten kanssa olisi ollut järkevämpää lähteä tutustumaan omaan elämäntariinaan heille tärkeiden asioiden, kuten aiemman työhistorian tai armeija-aikaan liittyvien kokemusten kautta. Ainakin yksittäisten henkilöiden kanssa käydyissä keskusteluissa tämäntyyppiset aiheet toimivat ”portinavaajina” omaan elämään liittyville muille asioille. Toisaalta kyynän ja tehtäväpaperin kanssa tapahtuva ajatustyöskentely oli monelle vieras toimintatapa. Sen sijaan olisi kannattanut tehdä jotain konkreettista.

Kokonaisuutena tämä opinnäytetyöskentely on ollut haastava, mutta myös antoisa oppimisprosessi. Olen kiinnostunut elämäkerrallisesta työskentelystä ja haaveenani on, että voin tulevaisuudessa jatkaa ”Oma elämäntarinani” -työskentelyn kehittämistä näistä kokemuksista oppineena.

Lähteet

Painetut lähteet

Allardt, E. [1976], 1980. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. 1. painoksen muuttamaton lisäpainos. Helsinki: WSOY.

Bruner, J. 2004. Life as Narrative. *Social Research* 74 (3), 691-710.

Harré, R. 1983. *Personal Being. A Theory for Individual Psychology*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Heikkinen, T. 2012. Laurean opiskelijat veivät vähävaraisia keilaamaan. *Aamuposti* N:o 315/17.11.2012, 6.

Hänninen, V. 2002. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Diss. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen, V. & Valkonen, J. 2005. *Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen*. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen, J. (toim.) *Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/1998. 3. muuttamaton painos. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 3-20.

Karisto, A. & Takala, P. & Haapola, I. 1997. *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Helsinki: WSOY.

Karjalainen, A.-L. 2012. *Elettyä ymmärtämässä. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen ja teksti reflektiona sosiaalialan ammattikorkeakouluopinnoissa*. Diss. Itä-Suomen yliopisto, filosofisen tiedekunnan humanistinen osasto. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 35. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Karjalainen, V. & Karjalainen, J. 2011. *Kuntouttava työtoiminta kunnissa. Arvioita toiminnan järjestämistavasta ja kehityssuunnista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportti 46/2011*. Helsinki: THL.

Katajainen, A. 2005. *Kokemuksia ratkaisukeskeisistä narratiivisistä keinoista*. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen, J. (toim.) *Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/1998. 3. muuttamaton painos. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 99-116.

Kohler Riessman, C. 1993. *Narrative Analysis. Qualitative Research Methods Volume 30*. Newbury Park: SAGE Publications, Inc.

Kolkka, M. & Mantela, J. & Holopainen, A. & Louhela, J. & Packalén, L. & Kaisvu, T. 2009. *Yhteiskunnallinen osaaminen. Haaste ja tehtävä*. Helsinki: Kirjapaja.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 2.3.2001/189.

Lieblich, A. & Tuval-Mashiach, R. & Zilber, T. 1998. *Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation. Applied Social Research Methods Series 47*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Linna, V. 1997. *Täällä Pohjantähden alla*. 2. painos. Helsinki: WSOY.

Liukko, E. 2006. *Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006*. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris instituutti.

Morgan, A. 2008. *Johdatus narratiiviseen terapiaan*. Suom. Tapio Malinen. 3. painos. Jyväskylä: Kuva ja Mieli Ky.

Nenonen, M. 2006. Lapiolinjalla. Työttömät pakkotöissä 1948-1971. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Niemelä, H. & Salminen, K. 2006. Suomalainen sosiaaliturva. 2. korjattu ja uudistettu painos. Helsinki: Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työeläkevakuuttajat TELA ry.

Pojula, S. & Ahonen, R. 2007. Irtisanotut. Menetykset, muutos ja selviytyminen. Helsinki: Kirjapaja.

Päätaalo, K. 2003. Isäni Hermannin Iijoki-sarjan mukaan. Päätaalon Iijoki-sarjan osista toimittanut Miisa Lindén. Jyväskylä: Gummerus.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto ry.

Reinikainen, P. 2007. Elämänkaarikirjoitus ja ihmisen vuodenaikat. Helsinki: Kirjapaja.

Siltala, J. 2007. Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Uudistettu laitos. Helsinki: Otava.

Sosiaalihuoltolaki. 17.9.1982/710.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Työttömyysturvalaki. 30.12.2002/1290.

Valtasaari, E. 2005. Tarinointi toimintaterapiassa. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen, J. (toim.) Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/1998. 3. muuttamaton painos. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 117-125.

White, M. 2008. Karttoja narratiiviseen työskentelyyn. Suom. Katriina Mähönen. Jyväskylä: Kuva ja Mieli Oy.

Sähköiset lähteet

Degerman, M. 2007. Onko työllistyminen aina realistinen tavoite? Sosiaaliturva 15/07, 20. Viitattu 16.9.2013. <http://huoltaja--saatio-fi-bin.directo.fi/@Bin/1573277ebccf02d06c2559e9e033e798/1379596222/application/pdf/182550/Sosiaaliturva%2015-2007.pdf>.

Elämäntarina 2013. Viitattu 9.5.2013. <http://elamantarinyhdistys.wordpress.com/>.

Fiksu satsaa mielenterveyteen - Mielenterveysseura kuntavaaleissa 2012. Viitattu 27.9.2013. http://www.mielenterveysseura.fi/tiedotus_ja_julkaisut/tiedotteet/fiksu_satsaa_mielenterveyteen_-_mielenterveysseura_kuntavaaleissa.1404.news.

Harkko, J. & Ala-Kauhaluoma, M. & Lehikoinen, T. 2012. Keitä ovat vaikeasti työllistyvät ja tarvitsevatko he sosiaalista kuntoutusta? Kuntoutus 4/2012, 54-60. Viitattu 16.9.2013. http://www.kuntoutussaatio.fi/viestinta_ja_tietopalvelu/kuntoutus-lehti/arkisto/kuntoutus_4_2012.

Kerkkänen, T. 2012. Alkoholistien entistä vaikeampi päästä kuntoutukseen. Viitattu 27.9.2013. http://yle.fi/uutiset/alkoholistien_entista_vaikeampi_paasta_kuntoutukseen/6425821.

Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012. Viitattu 10.9.2013. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja>.

- Liikanen, H.-L. & Kaisla, S. 2007. Gerontologisen sosiaalityön menetelmistä. SOCCAn työpapereita 3/2007. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA & Heikki Waris -instituutti. Viitattu 19.6.2013.
http://www.socca.fi/kehittaminen/aikuissosiaalityo/julkaisut_ja_materiaalit/gerontologisen_sosiaalityon_menetelmista.803.shtml.
- Luhtasela, L. 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos. Viitattu 13.9.2013.
http://www.sosiaaliportti.fi/File/80c12321-fc3c-48a6-b211-92920175e45d/Luhtasela_lisuri_26+9+2009.pdf.
- Mälkönen, A. 2013. Mansikkapellot eivät houkuttele nuoria kesätöihin. Viitattu 30.8.2013.
<http://www.mtv3.fi/uutiset/kotimaa.shtml/mansikkapellot-eivat-houkuttele-nuoria-kesatöihin/2013/07/1775967>.
- Nieminen, M. 2013. Työttömille tulossa pakko hyväksyä pitkä työmatka. Viitattu 23.9.2013.
<http://www.hs.fi/kotimaa/Ty%C3%B6tt%C3%B6mille+tulossa+pakko+hyv%C3%A4ksy%C3%A4+pitk%C3%A4+ty%C3%B6matka/a1379736946410>.
- Nuorisotakuu 2013. Viitattu 23.9.2013.
http://www.mol.fi/mol/fi/00_tyonhakijat/03_nuoret/05_yhteiskuntatakuu_nuoret/index.jsp.
- Peruskoulupohjaisista työpaikoista käydään kovaa kisa 2013. Viitattu 25.10.2013.
http://yle.fi/uutiset/peruskoulupohjaisista_tyopaikoista_kaydaan_kovaa_kisaa/6809696.
- Puikkonen, S. & Sandström, E. 2008. Ryhmätoiminta pitkäaikaistyöttömille naisille tarinallisin menetelmin. Opinnäytetyö Diakonia-ammattikorkeakoulu (Etelä, Järvenpää), sosiaalialan koulutusohjelma (sosionomi AMK). Viitattu 24.6.2013.
http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Jarvenpaa2008/ca799c_jrvenp_puikkonen_sandstrm_2008.pdf.
- Reinikainen, P. 2013. Viitattu 9.5.2013. <http://elamankaarikirjoitus.fi/>.
- Sahlstedt, K. 2013. Ulkomaiset marjanpoimijat aloittavat työt. Viitattu 30.8.2013.
<http://www.maaseuduntulevaisuus.fi/ymp%C3%A4rist%C3%B6/ulkomaiset-marjanpoimijat-aloittavat-ty%C3%B6t-1.43295>.
- Sosiaali- ja terveystyö 2012. Viitattu 9.9.2013.
http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/kuntoutus/kuntouttava_tyotoiminta.
- Sundqvist, V. 2013. Nuorisotakuusta tuli pelkkä pyrkimys. Viitattu 23.9.2013.
http://yle.fi/uutiset/nuorisotakuusta_tuli_pelkka_pyrkimys/6831123.
- Suominen, H. 2013. Työttömille tulossa työvelvoite. Viitattu 23.9.2014.
<http://www.hs.fi/kotimaa/a1379523217431>.
- Työvoimatutkimus 7/2013. Viitattu 23.9.2013. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus. Helsinki: Tilastokeskus.
<https://tilastokeskus.fi/til/tyti/2013/07/>.
- Työ & Toiminta ry 2013. Viitattu 10.9.2013. <http://www.kierratys.net/>.
- 4WORK -Development Partnership: Hyvien käytäntöjen opas. Viitattu 24.6.2013.

Muut lähteet

Keskustelut syksyllä 2012. Syksyllä 2012 opintojakson B0104 Osallisuuden vahvistaminen aikana käydyt keskustelut opiskeluryhmässäni SSB105N.

Kranttila, A. 2013. Harjoittelujakson palautekeskustelu sekä harjoitteluohjaajan kirjallinen arviointi 27.11.2013.

Tutkimuspäiväkirja. Opinnäytetyöskentelyn aikana pitämäni tutkimuspäiväkirja, johon olen tallentanut erilaisia tutkimukseeni liittyviä tietoja sekä omia tuntemuksiani.

Kuvat

Kuva 1: Sähkö- ja elektroniikkalaitteiden korjausta sekä purkua	21
Kuva 2: Tietoa harjoittelijasta taukotilan ilmoitustaululla	28
Kuva 3: Mainos ”Oma elämäntarinani” -ryhmästä taukotilassa.....	29
Kuva 4: Laminoituja Minna Immosen kuvakortteja apuna itsestä kertomisessa	32
Kuva 5: Puiden tavoin meillä ihmisilläkin on juuret	34

Liitteet

- Liite 1. Kopio tutkimusluvasta
- Liite 2. Osallistujasopimus
- Liite 3. Kappaleen ”Sankarit” sanat
- Liite 4. ”Elämäni aakkoset” -tehtävä
- Liite 5. ”Hyvä minä!” -tehtävä
- Liite 6. ”Sukupuuni”-tehtävä
- Liite 7. ”Mielikuvamatka omaan menneisyyteen” -tehtävä
- Liite 8. ”Elämänviivani”-tehtävä
- Liite 9. ”Hyvä minä!” -tehtävä, versio 2
- Liite 10. ”Muistoja vuosien varrelta” -tehtävä
- Liite 11. ”Elämäni nyt” -tehtävä
- Liite 12. ”Tulevaisuuden haaveet ja toiveet” -tehtävä
- Liite 13. Palautelomake

Kopio tutkimusluvasta

(Kopio poistettu Theseuksessa julkaistavasta versiosta, koska se sisältää henkilötietoja)

(Kopio poistettu Theseuksessa julkaistavasta versiosta, koska se sisältää henkilötietoja)

Osallistujasopimus

OSALLISTUJASOPIMUS

Suostun vapaaehtoisesti osallistumaan Mervi Myllylän ohjaamaan ”Oma elämäntarinani” -työskentelyyn sekä siihen liittyen kertomaan vapaamuotoisesti oman elämäntarinani ennen työskentelyä ja sen jälkeen.

Annan Mervi Myllylälle luvan käyttää vapaamuotoisesti kertomiani elämäntarinoitani sekä ”Oma elämäntarinani” -työskentelyn aikana syntynyttä materiaalia ja Mervi Myllylän työskentelyn aikana tekemiä havaintoja osana hänen opinnäytetyötään.

Minulle on selvitetty, että yllä mainittua materiaalia ei tulla käyttämään ilman antamaani lupaa ja sitä käsitellään niin, että valmiista tutkimuksesta ei voi tunnistaa henkilöllisyyttäni.

Tätä sopimusta on tehty 2 samanlaista kappaletta, joista toinen jää Mervi Myllylälle ja toinen itselleni.

paikka ja päivämäärä

allekirjoitus ja nimenselvennös

Kappaleen ”Sankarit” sanat

SANKARIT

1. Keitä ne on ne sankarit,
sellaiset sankarimiehet,
joita koko valtakunta arvostaa?
Keitä ne on ne sankarit,
sellaiset sankarinaiset,
jotka tosiyöstä palkintonsa saa?
Me ollaan sankareita kaikki,
kun oikein silmiin katsotaan,
me ollaan sankareita elämän
ihan jokainen.
2. Keitä ne on ne sankarit,
sellaiset sankarinaiset,
jotka tosipaikan tullen pelkäävät?
Keitä ne on ne sankarit,
sellaiset sankarimiehet,
jotka rahaa kadunkulmilla kerjäävät?
Me ollaan sankareita kaikki...
3. Keitä ne on ne sankarit,
elokuvan sankarinaiset,
jotka kauneudellaan kaikki lumooa?
Keitä ne on ne sankarit,
elokuvan sankarimiehet,
jotka heikoimpansa tieltään kumoaa?
Me ollaan sankareita kaikki...

J. Karjalainen

"Elämäni aakkoset" -tehtävä

ELÄMÄNI AAKKOSET

Kirjoita kirjainten viereen itsellesi tärkeitä asioita, jotka alkavat kyseisellä kirjaimella. Esim. A:n kohdalle asunto, R:n kohdalle ruoka jne.

A

P

B

Q

C

R

D

S

E

T

F

U

G

V

H

W

I

X

J

Y

K

Z

L

Ä

M

Ö

N

O

”Hyvä minä!” -tehtävä

”HYVÄ MINÄ!” -tehtävä

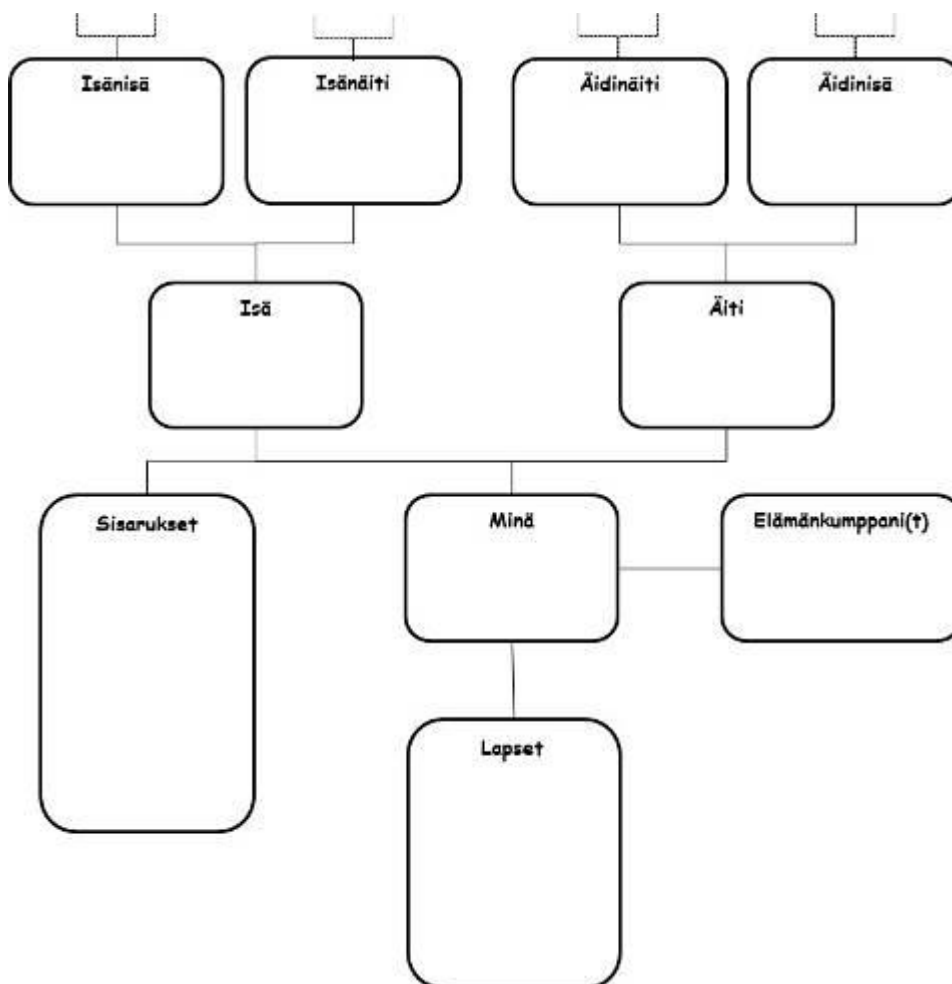
- 1) ohjaaja pyytää osallistujia nostamaan toisen kätensä ylös
- 2) ohjaaja pyytää osallistujia kääntämään ylösnostamansa käden niin, että kämmenselkä on ohjaajaan päin
- 3) ohjaaja pyytää osallistujia taputtamaan itseään olan yli selkään ja sanomaan samalla: ”Hyvä minä!”

”Sukupuuni”-tehtävä

Sukupuuni

Täytä alla olevaan kuvioon tiedot sukulaisistasi. Nimien lisäksi voit kirjata myös syntymä- ja mahdolliset kuolinvuodet, ammatit, asuinpaikkakunnat ym.

Voit jatkaa sukupuutasi taaksepäin myös isovanhempia edeltäviin sukupolviin.

”Mielikuvamatka omaan menneisyyteen” -tehtävä

Mielikuvamatka omaan menneisyyteen

Valitse kotonasi mahdollisimman mukava paikka ja anna mielesi ensin rauhoittua. Sen jälkeen tee mielikuvamatka omaan menneisyyteesi yksi osa kerrallaan annettujen kysymysten avulla.

1.osa

Palauta mieleesi itsesi pienenä, alle kouluikäisenä lapsena.

Millainen pieni tyttö/pieni poika sinä olit?

Mitkä leikit olivat sinulle mieluisimpia?

Ketkä ihmiset olivat silloin sinulle tärkeimpiä?

2. osa

Palaa nyt mielessäsi aikaan, jolloin olit koululainen.

Millainen tyttö/poika sinä silloin olit?

Mitä muistoja ja keitä ihmisiä mieleesi palaa tuolta ajalta?

3. osa

Palauta mieleesi elämäsi myöhempiä vaihteita, kouluvuosista aina tähän päivään saakka.

Mitä onnellisia asioita elämässäsi on tapahtunut?

Mikä on ollut vaikeaa ja raskasta?

Ketkä ihmiset ovat olleet sinulle läheisimpiä?

4. osa

Mieti itseäsi nyt, tänä päivänä.

Kaikki, mitä sinulle on tapahtunut, elämäsi erilaiset vaiheet, ovat muokanneet sinusta juuri sellaisen ihmisen kuin olet tänään. Sinusta on muovautunut ainutlaatuinen, arvokas ihminen.

Olet elänyt jo tähän saakka – ja elämä jatkuu.

5. osa

Tarkastele vielä tähänastista elämääsi kokonaisuutena ohessa olevan ”Elämänviivani” –tehtävän avulla.

”Elämänviivani”-tehtävä

ELÄMÄNVIIVANI

Merkitse viivan alkuun syntymävuotesi ja jatka sen jälkeen merkitsemällä viivalle aikajärjestyksessä elämäsi tärkeitä tapahtumia. Samalla voit pohtia, mitkä jaksot elämässäsi ovat olleet onnellisia ja iloisia, mitkä taas raskaita ja vaikeita.

”Hyvä minä!” -tehtävä, versio 2

”HYVÄ MINÄ!” -tehtävä, versio 2

- 1) nosta toinen kätesi ylös
- 2) laita ylösnostamasi käsi olkapäällesi
- 3) taputa itseäsi olan yli selkään ja sano samalla: ”Hyvä minä!”

”Muistoja vuosien varrelta” -tehtävä

Muistoja vuosien varrelta

Valitse kotonasi 2-3 esinettä, vaatetta, valokuvaa tmv. joihin liittyy sinulle tärkeitä muistoja. Palaa mielessäsi hetkeksi noihin muistoihin ja niiden taustalla oleviin tapahtumiin.

"Elämäni nyt" -tehtävä

**ELÄMÄNI NYT --- SEN PLUSSAT (HYVÄT ASIAT) JA
MIINUKSET (IKÄVÄT ASIAT)**

+

-

”Tulevaisuuden haaveet ja toiveet” -tehtävä

Tulevaisuuden haaveet ja toiveet

- 1) Suuntaa ajatuksesi hetkeksi kohti tulevaa ja käy mielessäsi läpi, minkälaisista asioista haaveilet ja/tai minkälaisia asioita toivot elämääsi sisältyvän tulevaisuudessa. Halutessasi voit kirjoittaa näitä haaveitasi ja/tai toiveitasi myös paperille muistiin.

- 2) Ota esiin lehtiä ja etsi niistä kuvia, jotka sopivat kuvaamaan omia tulevaisuuden haaveitasi ja/tai toiveitasi. Vaihtoehtoisesti voit etsiä sopivia kuvia esim. netistä. Nettiä käyttäessäsi muista, että vain osa kuvista on vapaasti käytettävissä!
 - Kuvat voivat kertoa suoraan haaveestasi/toiveestasi, kuten matkasta etelän lämpöön.
 - Kuvien kautta meille herää usein erilaisia tunteita ja sopiva kuva voi kertoa esim. siitä, että toivot elämäsi olevan tulevaisuudessa onnellista.
 - Kuvissa on usein ihmisiä ja sopiva kuva voi kertoa esim. siitä, keitä ihmisiä toivot sisältyvän elämääsi myös tulevaisuudessa.

- 3) Liimaa valitsemasi kuvat kartongille valitsemallasi tavalla tai liitä esim. netistä löytämäsi kuvat tyhjään tiedostoon. Kuvien rinnalle ja viereen voit lisäksi kirjoittaa sopivaa tekstiä, piirtää jotain...

Palautelomake

Palautetta "Oma elämäntarinani" -työskentelystä

Laita rasti mielestäsi sopivimman vaihtoehdon kohdalle

Työskentelyn aikana tehdyt tehtävät olivat

- tyhmiä ja täysin turhia
- ihan ok
- mukavia ja hyödyllisiä

Voisitko suositella tällaista työskentelyä kaverillesi?

- en todellakaan
- ehkä
- kyllä, mielelläni

Tähän voit kirjoittaa vapaamuotoisesti omaa palautettasi, kuten mikä työskentelyssä oli parasta, mikä huonointa, mitä olisi voinut tai pitänyt tehdä toisin...

Kiitos palautteestasi!

Mervi